

การมีส่วนร่วมของประชาชน : เงื่อนไข ปฏิบัติ และอนาคต : กรณีประสบการณ์ในหมู่บ้านชนบทภาคเหนือ*

ฉลาดชาย รมิตานนท์, อานันท์ กาญจนพันธ์,
วิระตา สมสวัสดิ์ และคณะ

ความนำ

การศึกษาต่อไปนี้ เป็นความพยายามร่วมกันระหว่างนักวิจัยที่เป็นอาจารย์ในมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ สามคน และผู้ช่วยนักวิจัยที่เป็นชาวบ้านในหมู่บ้านที่ทำการวิจัยอีกสองคน ที่พยายามศึกษาถึงการมีส่วนร่วมของประชาชนในกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับชีวิตความเป็นอยู่ของพวกเขา ในรูปแบบต่าง ๆ ของการกระทำในลักษณะเป็นกลุ่ม โดยยึดหลักของการ “การวิจัยแบบมีส่วนร่วม” (participatory research) ซึ่งอาจสรุปได้คร่าว ๆ ว่า เป็นการวิจัยที่มุ่งเน้นในการสร้างความร่วมกับชาวบ้านในชนบท โดยผ่านทาง การศึกษาวิจัย, การกระทำ (action) และการฝึกอบรมชาวบ้าน (ในกรณีนี้เปิดโอกาสให้ชาวบ้าน** จัดตั้ง และดำเนินงานของกลุ่มที่พวกเขาจัดตั้งขึ้น) โดยปฏิบัติต่อชาวบ้านในฐานะของผู้ที่มีบทบาทในโครงการเท่าเทียมกับผู้วิจัย (ถ้าหากไม่มากกว่า) ที่มาจากมหาวิทยาลัย กระบวนการของการวิจัยนี้ตั้งแต่วันที่

* บทความนี้เป็นบทสรุปจากรายงานการวิจัยเรื่อง “การมีส่วนร่วมของประชาชนในชนบทภาคเหนือของประเทศไทย” (People’s Participation in Rural Northern Thailand) สิงหาคม 2525 คณะผู้เขียนขอขอบคุณ สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาสังคม (United Nations Institute for Social Development : UNRISD), สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และขอขอบคุณเป็นพิเศษคือ คุณสมบูรณ์ เสารีแก้ว และ คุณเอกม จันทร์ทิพย์ ที่ได้รับความช่วยเหลือจนการวิจัยบรรลุผลสำเร็จตามโครงการ.

** การทำงานวิจัยนี้ให้ความสนใจกลุ่มชาวบ้าน (ซึ่งได้แก่ชาวบ้านวัยชราและชาวบ้านที่คนขนาดเด็ก) ก็เนื่องมาจากข้อเท็จจริงสองประการคือ หนึ่ง ชาวบ้านเป็นกลุ่มคนที่จำเป็นจะต้องได้รับการยกระดับทางเศรษฐกิจอย่างเร่งด่วนที่สุดตามหลักการของนโยบายพัฒนาเขตอาจนของรัฐบาล สอง ชาวบ้านพร้อมใจกันจัดตั้งกลุ่มเพื่อช่วยเหลือสมาชิกด้วยกันเอง ส่วนชาวบ้านที่ฐานะดีและค่อนข้างดีไม่มีความจำเป็นที่จะเข้าร่วมกลุ่ม จึงได้สมัครเข้าเป็นสมาชิก ทั้งนี้ได้มีการตั้งเงื่อนไขไว้แก่กันแต่ประการใด.

เสร็จสิ้นการวิจัย ได้ผ่านขั้นตอนการทำงานต่าง ๆ ที่พัฒนาขึ้นมาจากการสร้างความไว้วางใจร่วมกันระหว่างชาวบ้านกับผู้วิจัย โดยแลกเปลี่ยนการเรียนรู้และความเข้าใจของทั้งสองฝ่าย โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้วิจัยได้อาศัยชาวบ้านเป็นครูในการศึกษาสภาพสังคมชนบท ทั้งนี้มาจากข้อเท็จจริงที่ว่า ชาวบ้านเป็นผู้สภาพความเป็นจริงต่าง ๆ ในชนบทอย่างละเอียดลึกซึ้ง ส่วนนักวิจัยเป็นแค่เพียงผู้รู้แต่เพียงทฤษฎีทางสังคมศาสตร์ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นผลผลิตของสังคมตะวันตกที่เงื่อนไขต่าง ๆ ของการพัฒนาทฤษฎีเหล่านั้นเข้ามา มีความแตกต่างจากเงื่อนไขของสังคมไทยไม่มากนัก ยิ่งไปกว่านั้นนักวิจัยที่ยึดกุมทฤษฎีสังคมศาสตร์อันไหนหนึ่งเข้าไป อาจเป็นการกระทำที่ผิดพลาดไปก็ได้ ผู้วิจัยมีความเชื่อมั่นว่าหากการวิจัยจะเริ่มต้นจากสภาพความเป็นจริงที่เกิดขึ้น (โดยให้ชาวบ้านเป็นผู้ระบุ และชี้ให้เห็นสภาพความเป็นจริงนั้น) แล้วค่อยก้าวไปถึงการวิพากษ์วิจารณ์ทฤษฎีทางสังคมศาสตร์ที่มีอยู่ภายหลัง ย่อมจะเป็นการศึกษาที่เริ่มจากทฤษฎีไปสภาพความเป็นจริงทางสังคม

จากข้อมูลพื้นฐานของผู้ที่เคยทำงานสนามอย่างละเอียดในหมู่บ้านพบว่า โดยทั่วไปแม้ว่าหมู่บ้านที่ทำการศึกษาจะมีผลผลิตข้าวค่อนข้างสูงมาก มีการปลูกพืชในฤดูที่ไม่ได้ทำนา เช่น ถั่วเหลือง และมีการทำนาครั้งที่สองด้วย แต่ปรากฏว่าในหมู่บ้านมีชาวบ้านจำนวนหนึ่งอยู่ในสภาพที่ยากจนมาก

และจากปากคำของชาวบ้านที่เป็นชาวนารับจ้างและชาวนาจนเหล่านี้ พวกเขามีความเห็นสอดคล้องกันที่ว่า โครงการพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้านในชนบทอันเป็นโครงการที่สนับสนุนโดยรัฐบาล เช่น โครงการจัดสรรที่ทำกินในรูปแบบสหกรณ์ โครงการธนาคารข้าว กองทุนกู้ยืม และช่วยเหลือเหล่านี้พวกเขาไม่มีโอกาสได้เข้าถึง ส่วนใหญ่แล้วโครงการในลักษณะเช่นนี้ผู้ที่มิมีบทบาทก็ได้ ชาวนารวย

งานศึกษาชั้นนี้จะได้เสนอบันทึกขั้นตอนต่าง ๆ ของการตั้งกลุ่ม อุปสรรคต่าง ๆ (antiparticipatory structures) พัฒนาการ หรือการคลี่คลายของกลุ่ม ตลอดจนภาคตะเอน (ในบางระดับ) เกี่ยวกับอนาคตของกลุ่มที่จัดตั้งขึ้น

โครงสร้างชนชั้นทางสังคมและเศรษฐกิจของหมู่บ้าน

การแบ่งชนชั้นในหมู่บ้านได้อาศัยมาตรฐานหรือลักษณะการแบ่งตามที่ชาวบ้านใช้อยู่เป็นหลัก กล่าวคือในหมู่บ้านมีการแบ่งกลุ่มเป็น ๕ กลุ่ม แต่ละกลุ่มจะหมุนเวียนผลัดเปลี่ยนกันนำภัตตาหารไปถวายพระที่วัดในหมู่บ้านกลุ่มละหนึ่งวันเวียนกันไปเรื่อย ๆ และในการบริจาคทุนให้แก่วัดเช่นนี้ ชาวบ้านจะพูดถึงลำดับชั้นของผู้บริจาคทาน ชั้นสูง

สุดคือ ชั้นพิเศษ ชั้นหนึ่ง ชั้นสอง และชั้น๓ ซึ่งการแบ่งเช่นนี้ปรากฏว่าสอดคล้องกับจำนวนที่ดินที่คนเหล่านั้นถือครองว่ามีที่ดินมาก น้อย ๗ เป็นชาวนารับจ้าง บ่อยครั้งเขาจะแบ่งคนหมู่บ้านออกเป็น "หมู่บ้านนัก" (พวกที่มีนาม "หมู่บ้านน้อย" (พวกที่มีที่น้าน้อย) "หมู่บ้านรับจ้าง" (ชาวนารับจ้าง) หมู่บ้านน้อยและหมู่บ้านรับจ้างดี

เป็น “หมู่คนทุกข์” (พวกคนจน) ดังนั้นเรา
สามารถจัดแบ่งชาวนาในหมู่บ้านนี้ออกเป็น 5 ชั้น
ชั้น คือ (อาหนักที่ ภาณูจนพันธุ์ 2524)

(1) ชาวนารับจ้าง เป็นพวกไม่มีที่ดิน
รายได้ส่วนใหญ่มาจากการรับจ้าง เช่น รับจ้าง
ทำนา รับจ้างเลี้ยงไหม รับจ้างทำงานเกือบทุก
ประเภท (มีอยู่ 16 ครัวเรือน)

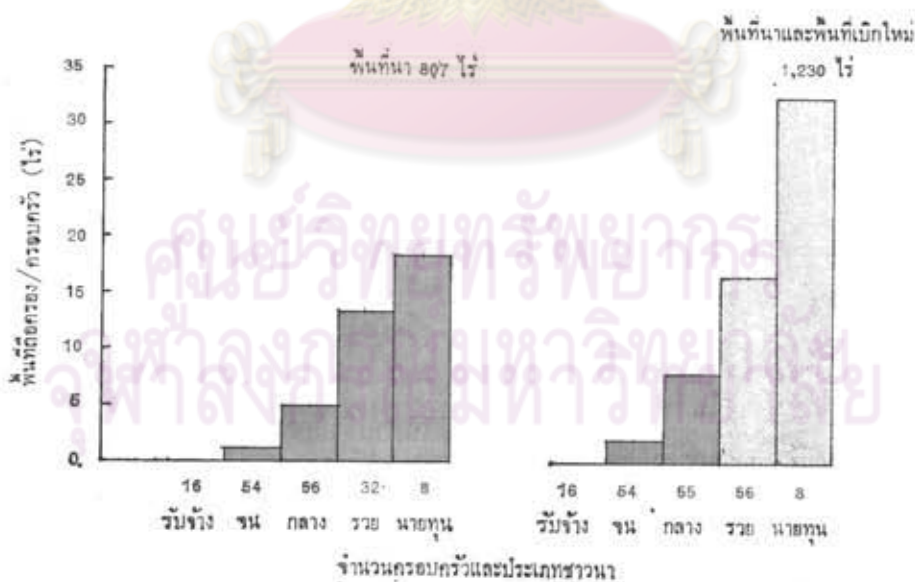
(2) ชาวนาจน มีที่ดินขนาดเล็ก มักจะค่า
กว่า 2 ไร่ มีรายได้จากที่ดินเล็กน้อย หามีนหม่ก่อก
การไม่พอกิน หลายรายต้องเช่าที่นาทำกินเพิ่มเติม
รับจ้างหารายได้พิเศษช่วยสมทบ พวกนี้จะไม่จ้าง
แรงงาน (ชาวนาประเภทนี้มีประมาณ 54 ครัว
เรือน)

(3) ชาวนากลาง มีที่ดินของตนเอง อาจ
เช่าเพิ่มเติมบ้าง รายได้เพียงพอแก่การยังชีพ พึ่ง
ตนเองได้ อย่างน้อยจะมีที่ดินเกินกว่า 2.5 ไร่ขึ้นไป
ส่วนใหญ่จะใช้แรงงานในครัวเรือน มีการ

แลกเปลี่ยนแรงงานกับญาติ หรือเพื่อนบ้าน และ
มีการจ้างแรงงานบ้าง (ชาวนาประเภทนี้มีประมาณ
56 ครัวเรือน)

(4) นายทุนเจ้าที่ดิน คือ ประเภทที่มี
ดินให้เช่า อาจทำนาบางส่วนโดยการจ้าง นอกจาก
นั้นรายได้ยังมาจากการประกอบกิจการนอกเหนือ
ด้านเกษตรกรรมโดยตรง เช่น ออกเงินกู้ ลงทุน
ซื้อแทรกเตอร์ขนาดใหญ่-เล็ก รับจ้างไถ มีเครื่อง
ไม้ (นวด) ข้าว และดัดให้เช่า มีรถ 6 ล้อรับจ้าง
เป็นพ่อค้าคนกลางรับซื้อข้าวในหมู่บ้าน และ
บริเวณใกล้เคียง มีโรงสีข้าวขนาดเล็ก มีกิจการ
เลี้ยงหมูขนาดใหญ่ของบริษัทเจริญโภคภัณฑ์ ส่วน
ใหญ่จะมีนาเกินกว่า 20 ไร่ขึ้นไป (ชาวนาประเภท
นี้มี 8 ครัวเรือน)

เพื่อให้ได้ภาพพจน์ในเรื่ององค์ประกอบของ
ชนชั้นกับการถือครองที่ดินชัดเจนขึ้น โปรดดู
รูปที่ 1

รูป 1 แสดงพื้นที่ถือครองความแตกต่างประเภทชาวนา เฉพาะทำนาซึ่งมีอยู่เดิม และรวมพื้นที่เบ็ดเตล็ดอีก 423 ไร่

(เบญจวรรณ ฤกษ์เกษม, 2525, หน้า 47)

ช่องทางในการได้ที่ดิน

ในกรณีของหมู่บ้านชนบทภาคเหนือแห่งหนึ่ง การได้ที่ดินอาจแบ่งได้ดังนี้

(1) การได้ที่ดินมาเนื่องจากระบบอุปถัมภ์ ในหมู่บ้านนี้ในอดีตมี “เจ้านาย” ของเมืองเหนือ ได้มา “ย่ำ” เอาที่นาไปประมาณ 200-300 ไร่ และเจ้านายจะมอบหมายให้คนบางคนดูแลเก็บค่าเช่าที่นาเงิน ผู้ดูแลที่นาของเจ้านายคนนี้ ชาวบ้าน เรียกว่า “คนใช้เจ้า” ต่อมาเมื่อประมาณ 30 ปีมาแล้ว พวกเขาถูกหลอกลวงของเจ้าชายที่ดินให้แก่ชาวบ้าน ผู้ที่ได้รับโอกาสและมีความสามารถที่จะซื้อไว้ก่อน และมากกว่าคนอื่น ๆ คือ คนใช้เจ้า ฉะนั้นคนใช้เจ้าในปัจจุบันจึงเป็นผู้ที่มีที่ดินมากที่สุดในหมู่บ้าน

(2) การซื้อขายในปัจจุบัน การซื้อขายที่ดินมีน้อย หากมีการซื้อขายเกิดขึ้นมักจะเป็นการซื้อขายอยู่ในวงแคบภาคญาติเป็นส่วนใหญ่ (จะเห็นได้ว่าระบบเครือญาติซึ่งเป็นปัจจัยทางสังคมวัฒนธรรม เข้ามามีบทบาทสำคัญ) การขายให้บุคคลภายนอกในลักษณะที่ที่ดินเป็นสินค้า ก็จะมีลักษณะของการถูกบีบให้ขาย เพราะเป็นหนี้แล้วไม่อาจชำระคืนได้ ในภาวะเช่นนี้ทำให้ที่ดินไปกระจุกตัวอยู่กับชาวนานายทุนเจ้าที่ดินหรือออกเงินกู้ (และการออกเงินกู้ในกรณีชนบทแบบหมู่บ้านที่ศึกษาเป็นลักษณะผสมผสานของรัฐกิจและความสัมพันธ์แบบผู้อุปถัมภ์กับผู้ใต้อุปถัมภ์ ซึ่งนักสังคมวิทยาบางคนถือว่าเป็นความสัมพันธ์หลักแบบหนึ่งในสังคมไทย)

การจัดการการใช้ที่ดิน การจัดการเกี่ยวกับการใช้ที่ดิน รวมไปถึงการตัดสินใจว่าจะทำอะไร จะจ้างทำ จะให้เช่า จะเช่า จะคิดค่าเช่าอย่างไร จะจ่ายค่าเช่าเท่าไร จะจ่ายค่าจ้างเป็นเงินหรือผลผลิต จะขอรับค่าจ้างเท่าไร เป็นผลผลิตหรือเป็นเงิน ฯลฯ เหล่านี้เป็นเรื่องที่ซับซ้อนที่เกี่ยวข้องกับการตัดสินใจว่าจะปลูกพืชชนิดใด และยังเกี่ยวข้องกับระบบความสัมพันธ์ทางเครือญาติ ระบบอุปถัมภ์ที่มีอยู่ในสังคมนั้นด้วย

การทำเอง—ชาวนาจนและชาวนากลาง แนนอนที่ปลูกชาวนาจนและชาวนากลางมักจะทำเองทั้งหมด และอาจต้องเช่าที่นาทำเพิ่มจากชาวนารวย และชาวนานายทุนเจ้าที่ดินบางส่วน

—ชาวนารวย ก่อนการประกาศใช้ พ.ร.บ. ค่าเช่านา 2517 ชาวนาจนบรรยายว่าชาวนารวยมักจะแบ่งที่นาให้เช่า เพราะได้ค่าเช่าสูง แต่หลังจาก พ.ร.บ. ค่าเช่านาประกาศออกมาใช้บังคับแล้ว เจ้าที่ดินส่วนใหญ่จะบอกเลิก และใช้วิธีที่ให้คนเช่าเดิมกลายเป็นผู้รับจ้างทำนาแปลงนั้นต่อไป ดังนั้นชาวนาผู้เช่าส่วนใหญ่กลายเป็นชาวนาผู้รับจ้าง ซึ่งรายได้จะลดลงและมีความหมั่นหม่อมในการดำรงชีวิตมากขึ้น ชาวนารวยบางรายยังจะให้เช่าอยู่บ้าง แต่การเช่ามักจะจำกัดอยู่ในหมู่ลูกหลาน เครือญาติ หรือผู้อยู่ใต้อุปถัมภ์

—ชาวนานายทุนเจ้าที่ดินจะจ้างทำบางส่วน ในส่วนที่ให้เช่าส่วนใหญ่จะให้ญาติเช่า นอกจากนั้นจึงจะเป็นคนอื่นที่ไม่ใช่ญาติ แต่อาจเป็นผู้ใต้อุปถัมภ์ภายในหมู่บ้าน และบางส่วนให้คนภายนอกหมู่บ้านเช่า (ตารางที่ 1) (จากอานันท์ กาญจนพันธุ์ 2524, หน้า 77)

ตารางที่ 1

ลักษณะการถือครองที่ดินประเภทต่าง ๆ ตามประเภทของชาวนา
(กคเป็นไร่) (2522)

ประเภทชาวนา	พื้นที่นา	พื้นที่สวน	พื้นที่นา ห้วย	พื้นที่ไร่ ห้วย	พื้นที่เช่า ญาติ	พื้นที่เช่า คนอื่น	พื้นที่ให้ ญาติเช่า	พื้นที่ให้ คนอื่นเช่า	ให้นอกรับ เช่า (ญาติ)
ชาวนารับจ้าง	—	—	—	—	—	—	—	—	—
ชาวนาจน	32.25	0.50	6.0	38.5	84.25	51.5	—	—	—
ชาวนากลาง	218.75	6.25	18.5	156.25	117.75	12.5	4.0	—	1.25
ชาวนารวย	411.75	6.25	—	99.0	—	—	135.50	16.5	19.50
นายทุนเจ้าที่ดิน	144.25	3.00	5.0	109.0	—	—	41.75	24	22.50
รวม	807.00	16.00	29.50	402.75	202.0	63.0	181.25	40.50	43.25

รวมที่ดินทำการเกษตรในหมู่บ้านสันโปลง

พื้นที่นา 807.00 ไร่

ถนนนอกรับบ้านเป็นเจ้าของ 32.25 ไร่

พื้นที่สวน 16.00 ไร่

รวมทั้งหมด 855.25 ไร่

ที่มา : อานนท์ ภาณุชนพันธ์ 2524, หน้า 77

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

การเช่าที่ดิน

จากตารางที่ 1 เราจะเห็นว่าระบบการเช่าที่ดินจะเกี่ยวพันอย่างใกล้ชิดกับระบบเครือญาติ ดังนั้นในที่นี้เราอาจแยกการเช่า และระบบการเก็บค่าเช่าออกเป็นประเภทต่าง ๆ ตามระบบความสัมพันธ์ในสังคมดังต่อไปนี้:—

—“**ค่าหัวนา**” คือให้ค่าเช่าเป็นผลผลิตจำนวนหนึ่งแล้วแต่ละตกลงกันว่ามากน้อยเท่าใดปกติแล้วมักจะให้เฉพาะข้าวปี ส่วนการปลูกถั่วและทำนาปรัง (นาตอ) มักไม่ต้องให้ หรือถ้าให้ก็จะเป็นเงิน ค่าเช่าประเภทนี้ถือว่าเป็นความกตัญญู

—“**ค่ากึ่ง**” (แบ่งครึ่ง) การเช่าระหว่างพ่อแม่—ลูก ในปัจจุบันนี้มักจะเป็นในรูปของ“ค่ากึ่ง” คือ แบ่งครึ่งผลผลิตของข้าวนาปี การค่ากึ่งนี้เมื่อคิดเป็นมูลค่ามักจะมีมากกว่าเสียเป็นค่าหัวนา

กล่าวโดยสรุป การทำนาค่ากึ่ง ซึ่งตามเจตนารมณ์ พ.ร.บ. ค่าเช่านา 2517 ถือว่าเป็นการเช่าที่ยุติธรรมนี้ ปัจจุบันกลับพบว่า (ในภาคเหนือตอนบน) เป็นระบบอภิสิทธิ์ที่ใช้เฉพาะกับลูกหลานเท่านั้น หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งเป็นระบบการเช่าที่“กวดงา” ที่สุดต่อผู้เช่าแล้ว

การให้เช่าระหว่างผู้ที่ไม่ใช่ญาติ คือการเช่าที่ผู้ให้เช่าเป็นชาวนานายทุน เจ้าที่ดินชาวนารวย และชาวนากลาง ผู้เช่าคือชาวนาจน การให้เช่าจะมีลักษณะแปรเปลี่ยนดังนี้

—เก็บค่าหลังนา ค่าหลังนาเป็นเงินสดจำนวนหนึ่งที่ผู้เช่าจะต้องจ่ายให้แก่เจ้าของนา เพื่อซื้อสิทธิ์ในการเช่าทำนา ในระยะเวลาหนึ่งแล้วแต่ละตกลงกัน เมื่อได้ผลผลิตแล้ว เจ้านาได้ 2 ส่วน ผู้เช่าได้ 1 ส่วน

—แบ่ง $\frac{2}{3}$ เป็นอีกรูปแบบหนึ่งของการให้เช่าแก่บุคคลที่ไม่ใช่ญาติพี่น้อง ผู้ให้เช่ามักจะได้แน่นอนทุนเจ้าที่ดินที่มีฐานะการเงินมั่นคง ไม่ต้องการเงินเร่งด่วน ก็ไม่เก็บค่าหลังนา แต่เก็บเป็นผลผลิตจำนวน 2 ใน 3 ของผลผลิตทุกครั้ง

—แบ่ง $\frac{1}{2}$ นี้ก็เป็นรูปแบบการให้เช่าอีกแบบหนึ่งที่นายทุนเจ้าที่ดินใช้กับผู้เช่าที่ดินที่ไม่ใช่ญาติพี่น้อง แต่การให้เช่าในลักษณะนี้มักจะมีเงื่อนไขอย่างใดอย่างหนึ่ง เช่น

ก. ผู้เช่าจะต้องวางเงินจำนวนหนึ่งแล้วแต่ละตกลงกันไว้ที่เจ้าของที่ดิน เมื่อผลผลิตออกมาแบ่งให้เจ้าที่ดินครึ่งหนึ่งทุกครั้งไป การเช่าในลักษณะนี้จะดำเนินไปเรื่อย ๆ จนกว่าเจ้าที่ดินเกิดเปลี่ยนใจ ก็จะนำเงินที่ผู้เช่าไปวางไว้วันนั้นมาคืน ซึ่งก็หมายความว่าความตกลงสัญญาตนเอง เหตุการณ์แบบนี้ อาจเกิดขึ้นเมื่อใดก็ได้ เช่น อาจมีต้องการเช่านารายอื่นนำเงินจำนวนมากกว่ามาเช่าเจ้าของที่นายอ้อมบอกเลิกขายเก่าได้ แต่ถ้าหาผู้เช่ารายเก่าต้องการทำนาต่อไปก็ต้องหาเงินมาว่าเพิ่มให้เท่ากับจำนวนที่รายใหม่เสนอ ก็อาจได้รับอนุญาตให้เช่าทำนาต่อไปได้ ดังนั้น ความสัมพันธ์ทางการผลิตในลักษณะนี้จึงเป็นความสัมพันธ์ทางการผลิตที่ใกล้ชิดมาทางระบบทุนนิยมนั่นเอง

ข. ผู้ให้เช่ากับผู้เช่า มีความสัมพันธ์กับแบบผู้อุปถัมภ์กับผู้ใต้อุปถัมภ์ (patron and client) กล่าวคือ ผู้เช่าอาจถูกเรียกมาใช้แรงงานเพิ่มเติมจากค่าเช่าได้เสมอ เช่น ถูกเรียกมาช่วยทำนา เกี่ยวข้าว ทาบข้าว ฯลฯ หรือมาทำงานบ้าน ความสัมพันธ์แบบนี้มักมีวิชาการบางคนก็เรียกว่าเป็นความสัมพันธ์แบบกึ่งศักดินา (อ่านนิตยสารกตัญญู, 2524 หน้า 78)

จากตัวอย่างที่บรรยายมาข้างต้นก็น่าจะเห็นพอที่จะชี้ให้เห็นว่า ในการระดมทุนการผลิตหรือระบบเกษตรกสิ การระดมทุนระบบสังคมกสิเวลาไม่อาจจะแยกระบบทั้งสองออกจากกันได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง หากการศึกษาดังกล่าวมีวัตถุประสงค์ประสงค์นอกเหนือไปจากการทำความเข้าใจแค่เพียงประการเดียว หากเป็นการศึกษาเพื่อวางแผนในการแก้ปัญหาเพื่อเพิ่มผลผลิตการเกษตรกสิหรือเพื่อยกระดับความเข้มแข็งของประชากรในชนบทกสิ จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องพิจารณาโครงสร้างทางเศรษฐกิจและสังคมอย่างถี่ถ้วน

กล่าวโดยสรุป ในการพัฒนาชนบททุกรูปแบบคำถามที่สำคัญที่สุด ก็คือ "ใครจะเป็นผู้ได้รับผลประโยชน์อย่างแท้จริง?" การที่จะตอบคำถามนี้ได้ต้องอาศัย การศึกษาโครงสร้างทางเศรษฐกิจและสังคมอย่างจริงจัง

การก่อตั้งกลุ่มชาวนารับจ้าง

ลักษณะของ กลุ่มที่เกิดขึ้น ในขั้นต้นนั้นเป็นผลจากการดำเนินการวิจัยแบบมีส่วนร่วม นั่นคือ การที่ผู้ทำการวิจัย และ ผู้ถูกวิจัย เข้าร่วมกันแลกเปลี่ยนความเห็นลักษณะจนเกิดเป็นกลุ่มขึ้นมา

การตั้งต้นเพื่อนำไปสู่การจัดตั้งกลุ่มนั้นไม่อาจเป็นจริงขึ้นมาได้จากเพียงคำพูด หากต้องผ่านมารจากประสบการณ์ที่เป็นจริงหลายประการที่สัมพันธ์สัมพันธ์กัน อาทิเช่น การใช้รูปแบบการรวมตัวในการผลิตและประเพณีของชาวนาบ้าน (การแลกเปลี่ยนแรงงาน การมีหัวหน้ารับเหมากรจ้างแรงงานของชาวนารับจ้าง (ระบบ 'หัวแข็ง' กลุ่มถวายภัตตาหารวัด ฯลฯ) เข้ามาเป็นพื้นฐานในการ

ปรึกษาหารือกันระหว่างผู้วิจัย ชาวนาบ้านผู้ร่วมวิจัย และชาวนาบ้านจำนวนหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับการตั้งกลุ่มเหล่านี้ล้วนแต่สะท้อนออกมาจากสถานการณ์ที่เป็นจริงที่ชาวนาบ้านเคียดอยู่ทั้งสิ้น แล้วจึงร่วมกันกำหนดวิธีการและขั้นตอนในการจัดตั้งกลุ่มขึ้นมาได้

เงื่อนไขที่ทำให้การตั้งกลุ่มชาวนารับจ้างประสบความสำเร็จ

เงื่อนไขที่ช่วยสนับสนุนให้การตั้งกลุ่มชาวนารับจ้างเป็นผลสำเร็จขึ้นมาอาจสรุปตามลำดับความสำคัญได้ดังต่อไปนี้

1. ความจำเป็นในการดำรงชีวิตของชาวนาบ้าน

ผู้ที่เคียดอัน ชัดเจนก็มีความจำเป็นที่จะหาทางเลื่อนปรนความขาดแคลนของตน การเป็นชาวนารับจ้าง ไม่มีที่นาของตนเอง หรือเป็นชาวนาจน มีที่ดินจำนวนน้อย ทำให้คนกลุ่มนี้เห็นประโยชน์ของการรวมกลุ่มในการที่จะช่วยเหลือกันและกันในการแก้ปัญหาความยากจนของตนได้บ้าง หลังจากที่ได้แลกเปลี่ยนความคิดเห็นเกี่ยวกับลักษณะ นโยบายและวิธีการแก้ปัญหาของกลุ่มระหว่างผู้ที่สนใจแล้วปรากฏว่าได้รับความสนใจจากชาวนารับจ้างและชาวนาจน จำนวนประมาณ ๕๐ คน ที่สมัครเข้าเป็นสมาชิกของกลุ่มชาวนารับจ้างนี้ เพราะเขาไม่มีหนทางอื่น นอกจากจะหาทางช่วยเหลือตนเองแบบนี้เพื่อประโยชน์ในระยะยาวต่อไป

2. ความสามารถของผู้นำ

เงื่อนไขเรื่องความสามารถของผู้นำที่ดีว่าเป็นเงื่อนไขสำคัญอีกอันหนึ่งที่สามารถผลักดันทำให้การก่อตั้งกลุ่มสำเร็จขึ้นมาได้ ผู้ที่นักวิจัยได้คัดเลือกและหาบทามให้เป็นผู้นำในการประสานงานการก่อตั้งกลุ่มชาวนารับจ้างนั้นเป็นผู้ที่มีประวัติการทำงานเพื่อส่วนรวมที่เด่น มีความจริงใจที่ปรากฏให้เห็นตลอดเวลา ความตั้งใจในการปรับปรุงสภาพชีวิตในหมู่บ้านมีสูงมาก จึงได้รับการยอมรับนับถือจากชาวบ้านถึงระดับได้รับการเลือกตั้งเป็นกรรมการสุขาภิบาล และยังมีตำแหน่งการทำงานให้ส่วนรวมอื่น ๆ อีกเป็นต้นว่า เป็นกรรมการพัฒนาหมู่บ้าน อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน อาสาสมัครมาเลเรียประจำหมู่บ้าน และไทยอาสาป้องกันชาติ

ผู้นำในการก่อตั้งกลุ่มชาวนารับจ้างนี้ตามฐานะเดิมไม่ได้สังกัดอยู่ในพวกชาวนาจน ครอบครัวยุคก่อนนับว่าเป็นชาวนารวยได้ แต่เมื่อแยกบ้านออกมาตั้งครอบครัวของตนเองแล้วมิได้ตั้งหน้าสะสมความมั่งคั่งผู้อื่น เวลาที่จะทำการผลิตเพิ่มพูนฐานะให้กับครอบครัวก็ใช้โอกาสใช้ไปกับการทำงานส่วนรวมเสีย นานเข้า ๆ ทรัพย์สินสมบัติที่มีอยู่เดิมก็ร่อยหรอลงไป ต้องนำไปจำหน่าย เพื่อให้ได้เงินมาใช้จ่ายในครอบครัว แต่สิ่งที่เกิดขึ้นก็หาได้เปลี่ยนแปลงความคิดในการสละเวลาทำงานของส่วนรวมไม่ จนฐานะเปลี่ยนแปลงมาสังกัดอยู่ในกลุ่มชาวนาจนแล้วในขณะนั้น การทำงาน ความมุ่งมั่นและทัศนคติในการดำรงชีวิตก็ยังคงเป็นไป

* ไม่ยอมรับว่าเป็นพระโดยให้เหตุผลว่าเท่าที่เห็น ๆ อยู่แท้จริง.

เพื่อชุมชน จึงทำให้ชาวบ้านเชื่อถือในตัวผู้นำมาก ประกอบกับการที่เป็นผู้บวชเรียนมานาน ได้รับการศึกษาถึงระดับนักธรรมเอก เคยจำพรรษาอยู่ในวัดมหาธาตุฯ กรุงเทพมหานครเป็นเวลานาน ความรู้รอบตัวกว้างขวาง ขณะบวชเป็นเณรมีกิจวัตรที่ว่าเป็นผู้เคร่งครัด ในพระธรรมและวินัยสงฆ์ แม้กระทั่งสึกมาเป็นฆราวาสแล้วก็ยังได้รับสมญาว่า "เคร่งครัด" คุณสมบัติข้อนี้ของผู้นำเป็นอีกส่วนหนึ่งซึ่งทำให้ชาวบ้านยอมรับความคิดเห็นและเชื่อมั่นในความปรารถนาดีต่อชุมชนของผู้นำ

นอกจากคุณสมบัติในเรื่องประวัติการทำงานเพื่อส่วนรวมที่เด่นและความเป็นผู้เคร่งในศาสนาแล้ว แต่ลักษณะเคร่งศาสนาของผู้นำนี้ก็มักกับชาวบ้านทั่วไป เขามิที่หันเหต่อศาสนาในลักษณะปฏิเสธพิธีกรรม ปฏิเสธเรื่องการทำบุญอย่างสุรุ่ยสุร่าย เขาเน้นในเรื่องที่เป็นแก่นแท้ของศาสนา เช่น อริยสัจสี่ ความเมตตากรุณา การเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ และการช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ด้วยกันเอง และ ฯลฯ ดังนั้นจึงทำให้คนจำนวนไม่น้อยไม่ค่อยพอใจเท่าที่และพฤติกรรมของเขาในตำแหน่งมากนัก ประกอบกับการเป็นคนกล้าพูดกล้าวิจารณ์ บางครั้งจึงทำให้เขาถูกมองว่าเป็นคนหัวรุนแรงไปอย่างไรก็ดี ผู้นำยังมีความสามารถในการที่จะรวบรวมคนให้เข้ากลุ่มโดยการแสดงให้เห็นถึงปัญหาที่พวกเขาประสบอยู่ในชีวิตความเป็นอยู่ อธิบายถึงการมีส่วนร่วมของแต่ละบุคคลเพื่อการแก้ไขปัญหาร่วมกัน ความหวังในภายภาคหน้า ความมีหลักการเกณฑ์ของการจัดระบบการทำงาน ร่วมกันด้วยการ

พระสงฆ์จำนวนไม่น้อยไม่ได้ปฏิบัติตัวสมกับเป็นพระอย่าง

เสียสละและทุ่มเทศึกษากับการก่อตั้งกลุ่มของผู้นำ เป็นเงื่อนไขสำคัญอันหนึ่งที่ทำให้การตั้งกลุ่มชาวนารับจ้างสำเร็จโดยมีผู้นำซึ่งนักวิจัยได้คัดเลือกให้เป็นตัวเชื่อมระหว่างนักวิจัยและกลุ่มชาวนารับจ้างและชาวนาจน

3. การสนับสนุนจากภายนอก

สิ่งที่ทำให้ชาวนารับจ้างและชาวนาจนสนใจที่จะเข้าร่วมกลุ่มซึ่งอาจถือว่าเป็นเงื่อนไขที่สำคัญยิ่งอีกประการหนึ่งก็คือการสนับสนุนที่นักวิจัยได้แสดงต่อพวกเขาซึ่งถือว่าเป็นการสนับสนุนจากภายนอก และแยกเป็นด้าน ๆ ได้ดังนี้

3.1 การสนับสนุนด้านกำลังใจ

เมื่อผู้วิจัยได้แจ้งให้ชาวบ้านทราบถึงเจตนารมณ์ในการจะจัดตั้งกลุ่มเพื่อแก้ปัญหาชีวิตความเป็นอยู่ของพวกเขาเองแล้ว ผู้วิจัยได้ชี้แจงเรื่องราวต่าง ๆ และความเป็นไปได้ในการที่จะรวมกลุ่มได้เล่าให้ฟังถึงประสบการณ์ต่าง ๆ ของผู้วิจัยในการทำงานเป็นกลุ่ม อธิบายถึงผลดีที่จะมีมาในระยะสั้นและระยะยาว การให้ความเชื่อมั่นในการแก้ปัญหาด้วยการรวมกลุ่ม และแสดงศรัทธาในตัวบุคคลที่เข้ามารวมกลุ่มเป็นการให้กำลังใจว่าการรวมกลุ่มจะประสบความสำเร็จและจะคงอยู่ได้พร้อมกับได้บอกราคาน ไว้ว่าพร้อมที่จะเข้าช่วยเหลือด้านความคิด ช่วยแก้ปัญหาที่ทางกลุ่มจะมีต่อไปเสมอแม้จะหมดเวลาการวิจัยก็ตาม ตลอดระยะเวลาที่เฝ้าดูพฤติกรรมของกลุ่มนั้น ผู้วิจัยได้

เชิญบุคคลภายนอกผู้ที่มีตำแหน่งหน้าที่ทางการในงานพัฒนาชนบทและนักวิชาการทั้งชาวไทยและต่างประเทศเข้ามาพบปะกับกลุ่มเพื่อพูดคุยและให้ความรู้สึกมั่นใจแก่กลุ่มว่ามีผู้รับทราบการก่อตั้งกลุ่ม บุคคลที่เข้ามาพูดคุยกับกลุ่มก็จะเล่าถึงประสบการณ์ของตนที่ได้ศึกษาเกี่ยวกับการตั้งกลุ่มในลักษณะต่าง ๆ ในท้องถิ่นและประเทศต่าง ๆ หลังจากมีผู้มาเยี่ยมกลุ่มทุกครั้งสังเกตได้ว่ากลุ่มจะศึกษากันชีวิตชีวาอยู่เหมือนกัน โดยเฉพาะผู้นำกลุ่มจะกระตือรือร้นมาก

3.2 การสนับสนุนด้านเศรษฐกิจ

สิ่งที่ผู้วิจัยคิดว่า ได้ช่วยในการตั้งกลุ่มสำเร็จขึ้นมาได้ประการหนึ่งก็คือ การมีกองทุนหรือทรัพย์สินที่สมาชิกในกลุ่มร่วมกันเป็นเจ้าของ เพื่อให้เกิดขึ้นความร่วมมือ เกิดความเป็นเจ้าของในของกลางที่มีกรรมสิทธิ์ร่วมกัน เรื่องกิจกรรมของกลุ่ม การสนับสนุนด้านเศรษฐกิจนั้นเป็นรูปธรรมที่เด่นชัดในการที่ก่อให้เกิดความกระตือรือร้นจากสมาชิกในกลุ่มว่าความหวังในการที่จะเห็นกลุ่มตั้งขึ้นมาและเจริญเติบโตต่อไปนั้น เป็นเรื่องที่กำลังสามารถทำได้ว่ามือเราทำ และอีกด้านหนึ่งก็เป็นการเริ่มการสร้างกิจกรรมให้กับกลุ่มด้วย

ในขณะที่กลุ่มยังไม่มีรายได้ ไม่มีกองทุนนี้ การให้การสนับสนุนด้านเศรษฐกิจจึงเป็นสิ่งจำเป็นยิ่ง การให้กำลังใจแต่เพียงการให้ความมั่นใจด้วยคำพูดว่าจะให้การสนับสนุนช่วยเหลือด้านความคิดนั้นอาจจะคุ้ยเคียนลอย เมื่อมีการให้การสนับสนุนในลักษณะที่เป็นวัตถุอย่างชัดเจนก็มีผลกระตุ้นในทางกำลังใจอย่างมากด้วย

3.3 การสนับสนุนทางค้ำวิชาการและเทคโนโลยี

นอกเหนือไปจากการสนับสนุนค้ำกำลังใจและเศรษฐกิจแล้ว การสนับสนุนแก่กลุ่มในค้ำวิชาการและเทคโนโลยี โดยการแนะนำข้อกฎหมายให้กับกลุ่มเพื่อไปพิจารณาการเปลี่ยนรูปแบบของกลุ่มในลักษณะของกรุปที่จดทะเบียนกับทางราชการประเภทต่างๆ (เช่น สหกรณ์ เกรตียูเนียน เป็นต้น) แต่โดยการที่การตัดสินใจว่าจะจดทะเบียนหรือไม่ขึ้นอยู่กับกลุ่มเป็นสำคัญ ผู้วิจัยได้เข้าแทรกแซงเพราะผลของการจดทะเบียนกลุ่มจะผูกพันและสร้างเงื่อนไขต่าง ๆ มากกระทบกลุ่มโดยตรง นอกจากนั้นการให้ความรู้เกี่ยวกับการรวมกลุ่มและการทำงานของกรุปจากประสบการณ์ของกรุปอื่นในท้องถิ่นน่าจะเป็นการเพิ่มพูนความรู้ของกรุปได้ ซึ่งคิดว่าได้ผลในทางเสริมความรู้ให้กับกรุปและระค้ำจิตใจในการรวมกลุ่มอยู่เหมือนกัน

สำหรับการสนับสนุนทางค้ำเทคโนโลยีนั้น ผู้วิจัยได้ขอความช่วยเหลือจากค้ำวิชาการการเกษตร (ซึ่งเป็นอาจารย์คณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่) 2-3 ท่าน ซึ่งท่านเหล่านั้นได้เข้ามาพบปะกับกลุ่ม ให้ความรู้และแนะนำเรื่องการดูแลบำรุงพืชพันธุ์ต่างๆ พร้อมกับให้ความช่วยเหลือในการนำปุ๋ยและพันธุ์ไม้บางอย่างมาให้กลุ่มทดลองปลูกด้วย ทั้งนี้มิได้จำกัดการแนะนำในค้ำเทคโนโลยีอยู่ในเรื่องการผลิตของกรุปเท่านั้น

นักวิชาการการเกษตรที่เข้ามาตามค้ำขอรับรองวิจัยยังได้แนะนำวิธีการดูแลรักษาพืชพันธุ์ใสมาริที่ เป็นชาวนาจนบางคนและชาวบ้านมิใช่สมาชิกของกรุปชาวไร่ข้างเป็นการส่งอีกด้วย เป็นการขอความช่วยเหลือออกไปกรุปที่ก่อตั้งขึ้น แต่ก็ได้ประโยชน์ในทางอ้อมมาในแง่ของการทำให้ภาพพจน์ของกรุปค้ำที่มีนักวิชาการอื่นค้ำนอกเหนือจากผู้วิจัยซึ่งมีค้ำกรุปโดยกรงได้เข้ามาสัมพันธ์และช่วยเหลือค้ำเทคโนโลยีทางการเกษตรซึ่งสอดคล้องความจำเป็นของกรุปและชาวบ้านอื่น ๆ ด้วย

4. แรงจูงใจจากความสำเร้งของกรุป

ผู้ที่เข้าร่วมเป็นสมาชิกของกรุปบางค้ำบอกเหตุผลที่ตนเข้าร่วมกับกรุปว่าส่วนหนึ่งเพราะมีแรงจูงใจจากการที่ได้เห็นชาวนารวยกรุปบ้านเรียกร้องที่ค้ำกิน และชาวนารวยพวกที่ประสบความสำเร็จได้รับจักรที่กินค้ำกินค้ำในกรณีของสหกรณ์ในท้องถิ่นนั้น (วิระดา สวัสดิ์, 2525) เขาเลยคิดว่าค้ำค้ำพวงคนค้ำทำการอื่นโคกค้ำไม่เป็น ต้องเข้าพวกเข้ากรุปค้ำสำเร้ง

บางคนก็มีแรงจูงใจจากการค้ำกรุปชาวบ้านอื่น เช่น การค้ำกรุปสานเสื่อของหมู่บ้านเคียงแห่งหนึ่ง ก็ดู ๆ จะค้ำเนินรุกหน้าไปกิจกรรมของกรุปได้ช่วยแก้ปัญหาค้ำค้ำค้ำให้กับสมาชิกกรุป มีการเพิ่มรายค้ำได้ให้กับค้ำเหล่านั้นเป็นค้ำ

อุปสรรคในการก่อตั้ง การดำรงอยู่ และการพัฒนาของกลุ่มชาวนาบ้านจ่าง

อุปสรรคของการรวมกลุ่มชาวนาบ้านจ่างนับตั้งแต่เริ่มแรกที่มีการดำเนินการผลักดันให้เกิดกลุ่มขึ้นมาแล้วสืบเนื่องมาเป็นอุปสรรคต่อการดำรงอยู่ของกลุ่มและการพัฒนาของกลุ่มให้เติบโตขึ้นอาจแยกพิจารณาได้เป็น 3 ด้านด้วยกันคือ อุปสรรคด้านการเมือง อุปสรรคด้านเศรษฐกิจ และอุปสรรคด้านวัฒนธรรม ทั้งจะได้เสนอตามลำดับ

1. อุปสรรคด้านการเมือง

เมื่อเริ่มมีการผลักดันจากผู้วิจัยและชาวนาผู้สนใจที่จะเข้าร่วมกลุ่มเพื่อก่อตั้งกลุ่มชาวนาบ้านจ่างนั้น อุปสรรคทางการเมืองเป็นสิ่งที่ถูกขุ่นมาตั้งแต่ต้น ทั้งนี้จะขอแยกเป็นอุปสรรคทางการเมืองที่เกิดขึ้นกับ

- ก. ผู้วิจัย
- ข. ผู้นำกลุ่ม
- ค. กลุ่มโดยส่วนรวม

อุปสรรคทางการเมืองที่เกิดขึ้นกับผู้วิจัยก็คือ ต่อผู้นำกลุ่มหรือกลุ่มโดยส่วนรวมนั้นเป็นอุปสรรคที่เกิดขึ้นมาตั้งแต่ต้น เหตุการณ์และข้อเท็จจริงต่าง ๆ ที่ถือว่าเป็นอุปสรรคทางการเมืองนี้เกิดขึ้นตลอดเวลาแม้หลังจากการตั้งกลุ่มได้สำเร็จและกลุ่มมีกิจกรรมที่ดำเนินมาเป็นปีแล้วก็ตาม ผู้วิจัยมีความเห็นว่าอุปสรรคทางการเมืองนี้จะมียุ่เรื่อย ๆ ไปควบคู่ไปกับพัฒนาการของกลุ่ม แต่จะรุนแรงเพียงใดนั้นคงขึ้นอยู่กับเงื่อนไขหลายอย่าง รวมทั้งนโยบายจากส่วนกลางด้วย

ในที่นี้ผู้วิจัยจะขออุปสรรคทางการเมืองที่เกิดขึ้นเมืองที่เกิดขึ้นอยู่กับผู้วิจัย ผู้นำกลุ่มและกลุ่มโดยส่วนรวม ซึ่งผลที่เกิดขึ้นได้กระทบกับการรวมตัวของกลุ่มดังนี้

ก. อุปสรรคทางการเมืองที่เกิดขึ้นกับผู้วิจัย

1. อุปสรรคระดับชาติ

ผู้วิจัยได้พบว่า ในขั้นเริ่มแรกที่จะทำการวิจัยในโครงการการมีส่วนร่วมของประชาชนนี้ เราได้พบปัญหาความไม่สะดวกในการเริ่มงานวิจัยจากการที่รัฐบาลได้กำหนดให้มีการขออนุมัติทางจังหวัดในกรณีที่ดินวิจัย แม้จะเป็นนักวิจัยไทยในสังกัดทบวงมหาวิทยาลัยของรัฐจะออกไปทำการวิจัย ในท้องที่ในอำเภอนอก ๆ แม้จะใกล้อำเภอเมืองมากก็ตาม เนื่องมาจากนโยบายของรัฐบาลที่ต้องการจะควบคุมการติดต่อกันระหว่างชนบทกับเมืองที่มีได้เกิดขึ้นจากโครงการที่ริเริ่มจากรัฐบาล การที่รัฐบาลกำหนดให้มีการขออนุมัติทางจังหวัดเพราะรัฐบาลกำลังประสบกับปัญหาคำณการเมืองกับการปลุกระดมมวลชนของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย การออกชนบทในรูปแบบต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่ไปจากมหาวิทยาลัย ไม่ว่าจะเป็นนักศึกษาหรืออาจารย์ (แต่ถ้าเป็นนักศึกษาจะถูกกักกันและควบคุมหนักยิ่งกว่าอาจารย์) จึงถูกสอดส่องและหวาดระแวงไปว่าจะเป็นการปฏิบัติการของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย ไปเสียสิ้นทัศนคติในกำนลบทที่รัฐบาลมีต่ออาจารย์และนักศึกษาเริ่มเห็นกันเด่นชัดจากเหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2519 และเรื่อยมา ในปัจจุบันนี้แม้จะมีการออกคำสั่งที่ 65/2525 เพื่อแสดงถึงการต้องการ บิเคเวท

ประชารัฐไทยมากขึ้น แต่ในทางปฏิบัตินั้นก็ยังมี ความคุมอยู่อย่างเข้ม คึงเช่นกรณีการออกชนบท ของนักวิจัยมิได้มีการยกเลิกคำสั่งที่กำหนดให้ขอ อนุมัติทางจังหวัดแต่ประการใด

2. อุปสรรคระดับจังหวัด

ในขั้นตอนของการขออนุมัติทางจังหวัดนั้น ผู้วิจัยได้พบกับการตั้งเลขาของเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง ไม่ว่าจะเป็นเจ้าหน้าที่ กอ.รมน. หรือผู้บริหารใน ระดับก่อนข้างสูงในจังหวัด ซึ่งได้พูดคุยได้ถามถึง วัตถุประสงค์ ลักษณะ และระยะเวลาของการวิจัย อยู่เป็นเวลากว่าชั่วโมง ก่อนที่จะเซ็นอนุมัติใน ระหว่างการพูดคุยก็มีการแสดงถึงความวิตกกังวล กับบทบาทของนิสิตนักศึกษาและอาจารย์แสดง ความสงสัยใน "ความจริงใจ" ของผู้ที่ออกจากบ้ าวลฯ และในตอนหนึ่งท่านได้เปรยว่าผู้วิจัย ผู้หนึ่งมีชื่อปรากฏอยู่ในรายงานของ กอ.รมน. จังหวัด เพราะชั้นเวทีกิปรายแสดงความเห็นใน ทางวิพากษ์วิจารณ์รัฐบาล จึงถูกทางการเพ่งเล็ง คึงนี้เป็นต้น

3. อุปสรรคระดับอำเภอ

เมื่อทางจังหวัดได้เซ็นหนังสืออนุมัติการออก วิจัยในท้องที่หมู่บ้านให้กับผู้วิจัยแล้วก็ ได้วิทยุ ไป แจ้งทางอำเภอท้องที่ในวันเดียวกันหลังจากนั้นทาง จังหวัดจึง ได้ส่งหนังสือตามไปเป็นลายลักษณ์อักษร อีกครั้งหนึ่ง

หลังจากที่ผู้วิจัย ได้รับ หนังสืออนุมัติจาก จังหวัดพร้อมกับการแจ้งข่าวว่าทางจังหวัดได้แจ้ง ให้ทางอำเภอทราบถึงการจะเข้าหมู่บ้าน เพื่อทำ การวิจัยของกลุ่มผู้วิจัยแล้ว จึงได้เดินทางเข้าไปยัง ท้องที่ที่จะทำการวิจัย แต่ต่อมาภายหลังผู้วิจัย ได้

รับทราบทางอำเภอปฏิเสธว่า ไม่ได้รับเรื่อง ทางจังหวัดและกล่าวหาว่า การที่ผู้วิจัยเข้ามา วิจัยอย่างผิดระเบียบ เข้ามาอย่างไม่ถูกต้อง การกล่าวหาเป็นการพูดด้วยวาจาจากกับชาวบ้าน ไปมิได้มีการกระทำอย่างเป็นทางการกับกลุ่ม ้วยประการใด จึงคิดว่าน่าจะเป็นลักษณะขอ บ่อนทำลายกลุ่ม โดยการสร้างภาพพจน์ของ ไปในลักษณะของผู้ลัดลอบบึก ๆ บัง ๆ คงมิ ไม่สุจริตอีกด้านหนึ่งนั้นเป็นการประกาศเบืง ทางอำเภอไม่รับรองกลุ่มผู้วิจัย ซึ่งอาจส่ง ชาวบ้านขาดความเชื่อถือในสถานภาพที่ถูกต้อง ผู้วิจัย

สิ่งที่ทางอำเภอได้กระทำต่อมาก็คือ พาดพิงมาถึงอาจารย์นักศึกษาต่าง ๆ ที่มีโค ทำงานในชนบทต่างๆว่าเป็นลักษณะของการ ซึม กล่าวหาว่าผู้เข้ามานั้นไม่ประสงค์ดีคือป ชาติ และว่าการวิจัยเป็นการบังหน้า อด แล้วพวกนี้จะเข้ามาเผยแพร่ลัทธิคอมมิวนิสต์ การกล่าวนี้ได้กล่าวในที่อบรม ท.ส.ป.ช. ซึ่ง อบรมจากท้องที่ต่าง ๆ ทั้งยังมีการระบุอีก "หมู่ ๓ (คือบ้านที่ทำการวิจัย) ก็มีพวกนี้ (คอมมิวนิสต์ในรูปนักวิจัย) เข้ามาและ บ้านใกล้เคียงกันก็จะมึนนักศึกษาเข้ามาอีกพว มิวนิสต์ทั้งนั้น" (กรณีนี้ผู้วิจัยได้ไปสอบถาม นักศึกษาปรากฏว่านักศึกษาที่จะเข้าไปนั้นัก ศึกษาชุมนุมอาสาพัฒนา จะไปทำการพัฒ นีอาจารย์คณะสังคมศาสตร์ ซึ่งเป็นอ ปรักษานำไป เมื่ออาจารย์ที่ปรึกษาทราบ พุดบายสี่เช่นนี้ ได้แสดงความไม่พอใจ กังวลเพราะคนไม่เคยมีบทบาทหรือมีกิจกรรม เมืองเลย)

4. อุปสรรคระดับหมู่บ้าน

ผู้วิจัยได้นำหนังสือหน่วยงานต่างๆที่เกี่ยวข้องกับโครงการวิจัยการมีส่วนร่วมของประชาชนของ UNRISD (United Nations Research Institute for Social Development) มีโต้ตอบกัน ตั้งแต่ต้นเรื่องจาก FAO ถึงทบวงมหาวิทยาลัยของรัฐ จากทบวงมหาวิทยาลัยของรัฐถึงมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ จากมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ถึงจังหวัด เพื่อขออนุมัติให้กลุ่มผู้วิจัยเข้าไปทำการวิจัยในหมู่บ้าน รวมทั้งหนังสืออนุมัติจากทางจังหวัดไปมอบเจ้าให้เป็นหลักฐานที่ผู้ใหญ่บ้านแต่ละระยะต่างๆของการเข้าไปทำการวิจัย ความปรากฏแก่ผู้วิจัยภายหลังโดยการถ่ายทอดของชาวบ้านว่า ผู้ใหญ่บ้าน ได้เที่ยวพูดไปทั่วว่ากลุ่มผู้วิจัยเข้ามาอย่างไม่ถูกต้อง ทางคนไม่รู้เรื่องว่าเข้ามาทำอะไร เป็นข้าราชการจริงหรือไม่ก็ไม่ทราบ ได้รับอนุมัติจากจังหวัดแล้วหรือยังคนก็ไม่รู้เรื่องด้วย ทางอำเภอก็ไม่รู้ คำพูดเหล่านี้เป็นการบิดเบือน ไม่รับผิดชอบ เป็นการปฏิบัติหน้าที่โดยมิชอบกลับแกล้งผู้วิจัยให้ได้รับความสงสัยจากชาวบ้านโดยทั่วไป ผู้ใหญ่บ้าน ได้สร้างปัญหาให้กับกลุ่มผู้วิจัยมากและตลอดเวลา แม้กระทั่งการช่วยเหลือชาวบ้านทั้งหมู่บ้าน รวมทั้งขบวนการช่วยเหลือโดยที่ผู้วิจัยคนหนึ่งได้ออกค่าสร้างแท (ฝาย) หรือการบริจาควัวที่ผู้วิจัยได้ให้กับธนาคารชาวนั้น ผู้ใหญ่บ้านไม่เคยกล่าวถึง แก่กรณีที่กลุ่มผู้วิจัยได้ช่วยเหลือซื้อควายให้กับกับกลุ่มชาวนารับจ้าง กลับเป็นเรื่องขู่ข่มขู่ผู้วิจัยมุ่งช่วยเหลือคนจน เพื่อสามัคคีกันจนให้เกิดภัยอันตรายด้วยกันทั้งนั้น

สำหรับชาวบ้านอื่นนั้นก็มีการข่มขู่สงสัย ปลอ่ยข่าวใส่ร้ายผู้วิจัยตลอดเวลาที่จะเข้ามาช่วย

เหลือค่วยเจตนาดีหรือร้ายก็ไม่แน่ เป็นอาจารย์จริงหรือไม่ก็ไม่รู้ เงินช่วยเหลือที่ผู้วิจัยให้ไปก็บิดเบือนว่าเป็นเงินค่างประเทศที่ช่วยคอมมิวนิสต์ สมาชิกกลุ่มบางคนไปอบรมกับทางราชการในด้านการข้าว ก็กลับมาหมู่บ้านกระจายข่าวว่าในการอบรมนั้นวิทยากร ซึ่งเป็นตำรวจชั้น พ.ต.อ. ได้บรรยายว่า การเผยแพร่ลัทธิคอมมิวนิสต์มีหลายวิธี เช่น เข้ามาสำรวจหรือวิจัยในหมู่บ้าน และทำความดีต่อชาวบ้าน เช่น การหล่อแทหรือฝายกันน้ำ และคอยช่วยเหลือชาวบ้านและจัดตั้งกลุ่ม ฯลฯ การสร้างข่าวแบบนี้จะมาจากคนที่มิทราบ และเป็นผู้ของหมู่บ้าน สำหรับพวกชาวนาจน ชาวนารับจ้างแล้วจะค่อนข้างกับผู้วิจัยด้วยก็อย่างเห็น ได้ชัด ยกเว้นผู้ที่ไปอบรมกับทางราชการ เช่น สมาชิกกลุ่มคนที่กล่าวมาแล้ว เมื่อกลับมาใหม่ ๆ ประการกว่าอยากจะออกจากกลุ่ม แต่มาภายหลังก็เงียบไป

ข. อุปสรรคทางด้านการเมืองที่เกิดขึ้นกับผู้นำกลุ่ม

1. อุปสรรคระดับอำเภอ

ผู้นำกลุ่มเป็นผู้ได้รับเลือกตั้งจากประชาชนให้เป็นกรรมการสุขาภิบาล ในการทำงานในตำแหน่งนี้ผู้นำกลุ่มต้องประชุมและทำงานร่วมกับทางอำเภอ ซึ่งลักษณะอุปนิสัยและภูมิหลังของผู้นำกลุ่ม ได้มีการหยิบมาพิจารณาแล้วในรายงานนี้ว่าเป็นคนตรง มีความตั้งใจดี เสียสละเพื่อส่วนรวม มีการทุจริตที่โทษต้องเข้าไปสะสาง และเป็นคนโง่โง่ เป็นคนแข็ง ดังนั้นในการทำงานจึงมีความขัดแย้งกับกรรมการสุขาภิบาลอื่น ๆ รวมตลอดทั้งนายอำเภอเป็นประจำ

ทาง อำเภอมองว่าผู้นำกลุ่มเป็นตัวก่อความ เป็นพวกเอียงซ้าย เมื่อทราบข่าวการก่อตั้งกลุ่มโดย มีผู้นำกลุ่มเป็นผู้ประสานงานให้กับผู้วิจัย จึงมี ปฏิกริยาและเห็นว่าการตั้งกลุ่มเป็นการสร้างความ แยกแยก เป็นการแทรกซึมของพวกคอมมิวนิสต์

ความสัมพันธ์ระหว่างผู้นำกลุ่มกับทางอำเภอ เป็นไปอย่างลุ่ม ๆ ดอน ๆ สืบเนื่องมาจากการขัดแย้ง ในความคิดเห็นในการทำงานของกรรมการ สุขาภิบาล เข้าใจว่าทางอำเภอไม่สามารถจะควบคุม ผู้นำกลุ่มได้เพราะสถานการณ์การเป็นกรรมการที่ได้อำนาจเลือกตั้งจาก ประชาชนมิได้เป็นข้าราชการที่อยู่ ภายใต้งบกับบัญชาในระบบราชการโดยตรง

2. อุปสรรคระดับหมู่บ้าน

ผู้นำกลุ่มมีความขัดแย้งเดิมกับผู้นำทางการ ของหมู่บ้าน (ผู้ใหญ่บ้าน) อยู่ก่อนแล้วที่จะมีการ ตั้งกลุ่ม ผู้นำกลุ่มเป็นที่ยอมรับของชาวบ้าน มี บทบาทในการเป็นผู้นำในหมู่บ้านสูงมาก มากจน กระทั่งบดบังวามิของผู้นำทางการหรือผู้ใหญ่บ้าน ผู้ใหญ่บ้านไม่มีความสามารถ ที่ขึ้นมาเป็นผู้ใหญ่ บ้านได้เพราะในวันเลือกตั้งคนมาน้อย เนื่องจาก คัดงานอื่น ชาวบ้านบอกว่าคนมาเพียง 30 เปอร์เซ็นต์ เมื่อมีการเสนอผู้ใหญ่บ้านคนนี้ พวกเขาติ โยม พรอคพวกออกเสียงให้ จึงได้เป็นผู้ใหญ่บ้าน จึงเรียกกันว่า ผู้ใหญ่บ้าน 30 เปอร์เซ็นต์

ความขัดแย้งระหว่างผู้นำกลุ่มในสถานะของ การเป็นผู้นำหมู่บ้านจากบทบาทและผู้นำทางการ นั้นมีอยู่ตลอดเวลา เนื่องจากผู้นำทางการทำตัว เป็นปฏิบัติกับต่อประชาชนที่ก้าวหน้านั้นมีพฤติกรรม ที่พูดกันว่ารักได้ผู้ล้าหลัง และค้นร่นเพื่อส่วนตัว เป็นส่วนมาก จึงถูกผู้นำกลุ่มคัดค้านอยู่เสมอ การ

ที่ผู้นำกลุ่ม ได้เป็นหัวเรี่ยวหัวแรงประสานงาน วิจัยในการตั้งกลุ่มชาวนารับจ้างก็ได้เพิ่มคว พื่อใจให้กับผู้ใหญ่บ้านอีก ผู้ใหญ่บ้านถือว่า กลุ่มตั้งกลุ่มแข่งกับกลุ่มธนาคารข้าวที่ตนตั้งร ุโดยไม่ได้วิเคราะห์ถึงเหตุผลและเจตนารมถ กลุ่มของชาวนาจนและชาวนารับจ้าง และ จึงริ่งกลุ่มชาวนารับจ้างที่ตั้งขึ้นมาใหม่ก็มีลักษณะ ต่างไปจากกลุ่มธนาคารข้าวของผู้ใหญ่บ้าน เป็นการแข่งขันหรือแย่งชิงสมาชิกกันแต่อยู่ ึ่งกันเนื่องมาจากความไม่พอใจส่วนตัวที่ผู้โห มีต่อผู้นำกลุ่มอยู่เดิมแล้วจึงพาดคอต้านในสิ่ง กลุ่มดำเนินการ นอกไปจากนี้ผู้ใหญ่บ้านคิดว กลุ่มต้องการจะแย่งชิงตำแหน่งกับตน ใน เพื่อส่วนรวมต่าง ๆ ของผู้นำกลุ่มนั้นถูกบิต จากผู้ใหญ่บ้านว่าเป็นการสร้างชื่อเสียงเรียก จากชาวบ้าน เพราะต้องการเป็นผู้ใหญ่บ้าน ผู้ใหญ่บ้านถึงกับพูดว่า “เดี๋ยวนี้บ้านเรามี บ้านสองคนแล้ว” ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความ ใจในตัวผู้นำกลุ่มอย่างมาก

ทางด้านผู้นำกลุ่มเองก็มีได้ลดความคา ผู้ใหญ่บ้าน เพราะไม่ศรัทธาในการทำงาน ประโยชน์ส่วนตัวของผู้ใหญ่บ้าน ผู้นำกลุ่ม คำนในการกระทำของผู้ใหญ่บ้านอย่างหนัก เกละเลยที่จะเข้ารีตวางผลประ โยชน์ที่ได้ ะมิชอบของผู้ใหญ่บ้านเลย

ผลที่เกิดขึ้นนั้นรุนแรงถึงขนาดที่มีกา ภาศกับชาวบ้านบางคนว่าผู้นำกลุ่มคงไม่อยู่ มิฉะนั้นตน (ผู้ใหญ่บ้าน) ก็จะออกจากตำแหน่ง

การ ที่ผู้วิจัย ได้เลือกเอาผู้นำคนนั้นมา ช่วยวิจัยและเป็นหัวเรี่ยวหัวแรงในการจัดตั้ง จึงเป็นการจุดได้คำต่ออย่างหนัก ในด้านข

เป็นการสร้างอุปสรรคทางการเมืองในระดับหมู่บ้าน ให้เกิดขึ้นมากอยู่เหมือนกัน กลุ่มซึ่งตั้งขึ้นจึงถูก กระทบกระเทือนไปด้วย แต่ในอีกด้านหนึ่งนั้น หากมิได้เลือกผู้นำผู้นั้นมาเป็นผู้ช่วยวิจัยและคู่ประ- สานงานการจกั๊งกลุ่มก็อาจไม่สำเร็จ เพราะผู้นำ เป็นเงื่อนไขสำคัญอันหนึ่งที่ทำให้การตั้งกลุ่มสำเร็จ ขึ้นได้

ค. อุปสรรคทางการเมืองที่เกิดขึ้นกับ กลุ่มโดยส่วนรวม

ในที่นี้จะยกเอาการใส่ร้ายป้ายสี การข่มขู่ ต่าง ๆ ที่มีการกระทำต่อกลุ่มโดยส่วนรวมมาตั้งเป็น ข้อสังเกตที่เสริมจากอุปสรรคที่เกิดขึ้นกับตัวผู้วิจัย และผู้นำกลุ่ม

การพยายามที่จะแยกสลายกลุ่มโดยกระบวนการ ทางการข่มขู่จากผู้ใหญ่บ้าน การกระจายข่าว ใส่ร้ายกลุ่ม การอุบายให้กลุ่มสงสัยผู้วิจัย การชัก จูงสมาชิกในกลุ่มไปอบรมจิตวิทยา การพูดทักเตือน ทำนองภัยความหวังที่ว่าอำคกเป็นเครื่องมือของ ใคร การล่อหลอกให้สมาชิกลาออกจากกลุ่มเหล่านี้ เป็นวิธีการต่าง ๆ ที่ฝ่ายผู้ใหญ่บ้านและชาวนารวย ได้ทำขึ้นเพื่อระงับขวางการตั้งกลุ่ม เมื่อตั้งได้แล้ว ก็ ชักชวนมิให้กลุ่มดำรงและพัฒนาต่อไป จะขอยก ตัวอย่างที่เป็นรูปธรรมชัดเจนคือ

เมื่อเริ่มผลักดันให้มีการตั้งกลุ่มนั้นได้รายงาน ไว้แล้วถึงวิธีการชักชวนต่าง ๆ และเมื่อกลุ่มตั้งได้ แล้วมีผู้ไปพูดกับพระอาจารย์หลวงปู่ เจ้าอาวาส วัดประจำหมู่บ้าน หวังจะให้หลวงปู่ต่อต้านด้วย แต่ปรากฏว่าหลวงปู่ได้พูดกับพวกศรัทธาว่าความี บุคคลที่ไม่เข้าใจพยายามหาเรื่องจุกจิกจู้จี้ทำให้เกิด ความเข้าใจผิด ทำให้การเข้ามาช่วยพัฒนาหมู่บ้าน

ของกลุ่มอาจารย์ผู้มาวิจัยถูกกลั่นแกล้งอย่าทำว่า เขาโม้ดี เขาทำดีทำถูกเราต้องรับ ผู้มาช่วยเราไม่ ว่าจะจะเป็นคริสต์เป็นพุทธหรือเป็นคอมมิวนิสต์เราก็ ก็ควรจะเอา ถ้าไม่เอาก็อย่าว่าเขา

มีการกระจายข่าวว่าค่าแรงงานสูงขึ้นเพราะ กลุ่ม ทั่ว ๆ ไปในความเป็นจริงมิได้มีการขึ้นค่าแรง แต่ประการใด แต่ก็ยังมีบางคนบอกว่า ถ้ามันแพง เราไม่ต้องจ้าง ไม่เห็นเป็นปัญหา มีคนตักเตือน จากคนในหมู่บ้านและนอกหมู่บ้านกับสมาชิกกลุ่ม หลายคนว่าระวังความช่วยเหลือที่มาจากผู้มีเจตนา ร้าย

ผู้ใหญ่บ้านได้ข่มขู่สมาชิกกลุ่มว่าให้ลาออก จากกลุ่มเสีย อ้างว่าทางอำเภอได้จัดซื้อกลุ่มไว้หมด แล้ว ให้ไปมอบตัวกับทางอำเภอเสีย เป็นการ แสดงให้เห็นว่ากลุ่มนี้มีผิดกฎหมาย ต่อมาได้มีการ พูกรับสมาชิกกลุ่มว่าไม่อยากให้มีกลุ่ม เพราะกลัว กลุ่มธนากรชาวลัมภ์ สมาชิกของตนจะมาเข้ากับ กลุ่มชาวนารับจ้างหมด จึงอยากให้มีกลุ่มเดียว บางครั้งก็ไปพูดกับคนใกล้ชิดกับสมาชิกกลุ่มว่าใคร ที่ไม่มีที่ทำกินให้ไปตั้งซื้อไว้ที่อำเภอ เราจะจัดที่ นาให้ต่อไป เมื่อมีสมาชิกกลุ่มไปถามว่าจะมีการจัด ที่ทำกินให้ที่ไหน ผู้ใหญ่บ้านได้ตอบว่าพวกที่เข้า กลุ่มแล้วไม่ให้อาจารย์มาช่วยพวกสุแล้ว เราจะ ให้เฉพาะพวกไม่ได้เข้ากลุ่มเท่านั้น

การเรียกสมาชิกกลุ่มไปอบรมกับศูนย์ชาว ร่วม ก็เป็นวิธีหนึ่งที่จะทำให้กลุ่มระส่ำระสาย เพราะมีการบิดเบือนการเข้มาวิจัยว่าเป็นการทำ งานของลทธิคอมมิวนิสต์ มีผลทำให้สมาชิกผู้นั้นข อคืนควายกลุ่มที่ตนเลี้ยงอยู่ และปรารถนากออก จากกลุ่ม เนื่องจากถูกทางเจ้าหน้าที่ขอให้เป็นผู้

ติดตามความเคลื่อนไหวของกลุ่ม ผู้ใหญ่บ้านเอง ก็ได้ห้ามการออกจากกลุ่มของสมาชิกผู้หนึ่ง เพื่อให้เขารายงานความเคลื่อนไหวของกลุ่มได้

2. อุปสรรคทางค้ำเศรษฐกิจ

ในทางเศรษฐศาสตร์ถือว่า ในกระบวนการผลิตจะต้องประกอบด้วยปัจจัยการผลิตสำคัญ ๆ คือ

จัดการการผลิต เช่น ชาวนารับจ้างทำนาไป ค่าจ้างเป็นเงินหรือผลผลิต หรืออาจให้ชาว หรือชาวนากลางเข้าบางส่วนโดยเก็บผลประ ในรูปแบบต่างๆ ที่ได้บรรยายไว้ข้างต้น เมื่ เช่นนี้การสะสมทุนก็ย่อมเกิดขึ้นในกลุ่มชนชั้น แรงงาน (labor) นี้เป็นปัจจัยกา ประการเกี่ยวกับชาวนาจนและชาวนารับจ้างเ

ประเภทชาวนา	จำนวนครัวเรือน	พื้นที่นา/ไร่
ชาวนารับจ้าง	16	—
ชาวนาจน	54	44.76
ชาวนากลาง	56	214.50
ชาวนารวย	32	406.00
นายทุนเจ้าที่ดิน	8	141.75
รวม	166	807.00

จากตารางนี้เราจะเห็นได้ว่ากลุ่มคนที่เรียกว่าชาวนารวยและชาวนานายทุนเจ้าที่ดินจำนวน 40 ครัวเรือนจาก 166 ครัวเรือนทั้งหมดในหมู่บ้านหรือคิดเป็นร้อยละ 20 ของครัวเรือนทั้งหมด เป็นผู้ครอบ ที่นารวมกันถึง 547.75 ไร่ หรือคิดเป็นร้อยละเกือบ 70 ของที่ทั้งหมดในหมู่บ้าน

ที่ดิน (land) แรงงาน (labor) และทุน (capital) ถ้าจะนำเอาปัจจัยดังกล่าวเหล่านี้มาพิจารณากรณี หมู่บ้านที่ศึกษานี้แล้วก็อาจได้ภาพที่ชัดเจนว่า

ที่ดิน มีการกระจุกตัวของที่ดินอยู่ในมือของ คนรวยจำนวนน้อย จึงจะเห็นได้จากตัวเลขต่อไปนี้ (ดูตารางที่ 1 ในตอนต้นประกอบด้วย)

ทุน (capital) ในกรณีของทุนในหมู่บ้านก็ เช่นเดียวกับกรณีของที่ดินกล่าวคือย่อมมีกระจุกตัว อยู่ในหมู่ชาวนารวยและนายทุนเจ้าที่ดิน เพราะ ที่ดินเป็นแหล่งของการผลิตข้าว ถั่ว และ ฯลฯ ชาวนารวยและนายทุนเจ้าที่ดินย่อมใช้ที่ดินเป็น แหล่งสร้างคามมั่งคั่งและสะสมทุนในรูปของการ

ของ แต่แรงงานของพวกเขาไว้เพื่อขาย กรณีนี้แรงงานพวกเขาไม่ได้เสนอขายภายใต้ แรงงานเสรีตามระบบทุนนิยมอย่างสิ้นเชิง แร ของพวกเขาอยู่ภายใต้เงื่อนไขใหญ่ ๆ ดังต่อไปนี้

1. เป็นแรงงานราคาถูก (คิดเป็นเงิน มาณ 20 บาทต่อวัน ในช่วงที่ทำกา ในปี 2524-2525)
2. ค่าแรงงานของพวกเขาไม่อยู่ภายใต้ เกณฑ์ของกฎหมายแรงงาน
3. แรงงานของพวกเขาอยู่ภายใต้ควา พันธ์ของระบบเครือญาติ

4. แรงงานของพวกเขาอยู่ภายใต้ความสัมพันธภาพแบบศักดินา (ระบบอุปถัมภ์) ถ้าแข็งข้อก็อาจสูญเสียการได้รับอุปถัมภ์
5. แรงงานของพวกเขาเป็นแรงงานที่เป็นที่ต้องการเป็นช่วง ๆ ตามวัฏจักรของการผลิตทางการเกษตรเท่านั้น
6. แรงงานของพวกเขากำลังถูกแทนที่โดยเครื่องจักรที่รุนแรง (เช่น รถไถ ทั้งฤดูทำนาบ่และนาทอ (นาปรัง) เครื่องนวดข้าว โดยเฉพาะการนวดข้าวนาทอ (นาปรัง) เป็นต้น)

เมื่อเป็นเช่นนั้นกลุ่มชาวนารับจ้างที่ถึงขั้นมาภายใต้การวิจัยครั้งนี้จึงอยู่ในสภาพที่ค่อนข้างหมิ่นเหม่ออย่างมากต่อการล้มสลาย

กล่าวโดยสรุป อุปสรรคของกลุ่มชาวนารับจ้างที่สำคัญคือ การขาดความสามารถที่จะยืนหยัดพึ่งตนเองได้ อำนาจการต่อรองไม่มี หรือมีน้อยในขณะนั้น และหากยึดเอาแรงงานเป็นอำนาจต่อรอง จะต้องเผชิญกับปัญหาต่าง ๆ เช่น การรั้งแย่งกันภายในระหว่างสมาชิก (ไม่มีใครอยากเสี่ยงต่อการไม่มีงาน เพราะงานหมายถึงเงินสดเป็นค่าเลี้ยงดูวันต่อวัน) นอกจากนี้ยังมีแนวโน้มว่าจะต้องเผชิญหน้ากับชาวนารวย นายทุนเจ้าที่ดิน และอำนาจของทางราชการด้วย หากเกิดการรวมตัวเรียกร้องค่าตอบแทนแรงงานสูงกว่าที่เป็นอยู่ในปัจจุบันนี้ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็หมายความว่าโอกาสที่ค่าจ้างแรงงานของชาวนารับจ้างจะสูงขึ้น

ได้ก็คือเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงค่าจ้างแรงงานในระแวกอื่น ๆ ใกล้เคียงหมู่บ้านนั้นด้วย หากมีการขอเพิ่มค่าแรงเฉพาะในหมู่บ้านที่ศึกษาวิจัย ชาวนารวยและนายทุนเจ้าที่ดินอาจจ้างแรงงานจากหมู่บ้านใกล้เคียงมาทำแทนก็ได้ (ปัจจุบันก็มีการจ้างแรงงานจากภายนอกหมู่บ้านมาเสริมอยู่แล้ว)

3. อุปสรรคทางค่านิยมวัฒนธรรม

การศึกษาของนักวิชาการทั้งตะวันตกและนักวิชาการไทยบางคนอาจสรุปว่า ชาวนาไทยมีลักษณะยอมจำนนต่ออำนาจ ไม่มีความกระตือรือร้นในการที่จะคิดเปลี่ยนแปลงหรือปรับปรุงสถานภาพในการดำรงชีวิตของพวกเขาให้ดีขึ้น ที่เป็นเช่นนั้นก็เพราะจริยธรรมของพุทธศาสนาแบบเถรวาทที่เน้นในเรื่องบาป-บุญแค่ชาติปางก่อนเป็นตัวกำหนดสถานภาพของชีวิตในปัจจุบัน เน้นความพอใจในสิ่งที่ตนมีอยู่ (แนววิธีการศึกษาแบบ Weberian ตัวอย่างเช่นการศึกษาถึงจริยธรรมของคริสตศาสนิกายโปรเตสแตนต์กับกำเนิดของทุนนิยม ค *Max Weber, The Protestant's Ethic and The Spirit of Capitalism*)

นักวิชาการบางคนที่ใช้แนวความคิดของ *James Scott* ที่ปรากฏในหนังสือ *The Moral Economy of Peasant* ก็อาจเสนอว่าชาวไร่ชาวนายึดติดอยู่กับการผลิตหรือการทำมาหากินเพื่อให้พอเพียงกับการมีชีวิตรอดต่อไปวันหนึ่ง ๆ เท่านั้น (subsistence ethic) มิได้คิดวนที่จะผลิตให้มากขึ้นจนเหลือสะสม*

* การสรุปอย่างรวบรัดเช่นนี้ผู้วิจัยตระหนักดีว่าไม่เป็นการยุติธรรมต่อ *Scott* ดังนั้นเพื่อความเข้าใจแนวคิดของ *Scott* ให้ละเอียดขึ้น โปรดอ่าน *ฉลากชาย รมิตานนท์* "การศึกษาสังคมไทยในแง่สังคมชาวนา : ข้อเสนอเบื้องต้น" วารสารสังคมศาสตร์ เอกสารทางวิชาการคณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ฉบับที่ 6 ฉบับที่ 2 เมษายน-กันยายน 2525.

การวิจัยครั้งนี้อยากจะขอโต้แย้งข้อสรุปใน แนวดังกล่าวทั้งสอง เราพบว่าชาวนารับจ้าง ชาว นาจน ก็ล้วนแล้วแต่ต้องการจะมีสถานภาพความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น พวกเขาอยากจะมีบ้านสร้างด้วยไม้ มุงกระเบื้องหรือสังกะสีเหมือนกับชาวนาย พวก เขาอยากจะเก็บออม (saving) แต่ไม่มีเงินเหลือ เก็บ พวกเขาอยากจะมีนาเป็นของตัวเอง แต่ก็ไม่มี อ่างออมเงินไว้พอเพียงจะซื้อที่นาได้ ถึงสมมุติว่า เขามีเงินออมพอเขาก็ไม่มีชาวนารวยหรือนายทุน เจ้าที่ดินคนใดต้องการขายที่นา พวกเขาส่วนใหญ่ แล้วไม่เคยยอมจำนน งอมืองอเท้าไม่คั้นนม เขา จะรับจ้างทำงานทุกชนิดเท่าที่มีผู้เสนอ แม้ไม่มีผู้ เสนอเขาก็จะเที่ยวของานทำตามบ้านของชาวนา รวย ในช่วงที่ไม่มีกรจางทำงานในนาบางคนก็ จะไปรับจ้างเลื่อยไม้ (ซึ่งเสี่ยงกับการถูกจับ) บาง คนก็เข้าป่าตัดไม้ไผ่มาจกคอกเพื่อขายให้แก่ชาวนา ที่มีนาใช้มัดข้าวในฤดูเก็บเกี่ยว ถ้าหางานไม่ได้ เขาก็จะออกทุ่งหาปลา ปู กบ เขียด เป็นอาหาร กินนั้นข้อสรุปที่ว่าพวกเขาติดอยู่กับจริยธรรมใน การผลิตที่เพียงพอกับการมีชีวิตอยู่เท่านั้น (subsistence ethic) ก็น่า หรือพวกเขาไม่มี วิทยุของนักลงทุน (อันเนื่องมาจากค่านิยมของ พุทธศาสนาเถรวาท) รู้สึกว่าจะไม่น่าเชื่อถือเท่าใดนัก

เงื่อนไขที่ทำให้พวกเขาอยากจนและไม่อาจ ด้หลุดออกจากวัฏจักรของความยากจนได้น่าจะ อยู่ที่เงื่อนไขทางเศรษฐกิจและการเมืองเป็นหลัก กล่าวคือการขาดปัจจัยการผลิตที่สำคัญ เช่น ที่ดิน (land) และทุน (capital) พวกเขามีแต่แรงงาน ซึ่งในระบบเศรษฐกิจในชนบท (หรือในเมืองก็ ตาม) ถือว่าเป็นปัจจัยที่ซื้อขายได้ในราคาถูก การที่

ไม่ได้เป็นผู้กุมปัจจัยการผลิตที่สำคัญดังกล่าว ทำให้พวกเขาไม่สามารถเข้าไปอยู่ในโครงสร้าง การเมือง กรณีนี้เห็นได้ชัดในหมู่บ้านที่ทำการ ไร่ ผู้ที่เคยเป็นหรือกำลังเป็นผู้ใหญ่บ้าน ผู้ ใหญ่จะมาจากชนชั้นชาวนารวยและชาวนาเจ้าที่ องค์การทางการเมืองอื่น ๆ ของหมู่บ้าน เช่น กรรม ษนากรชาวนา ก็ล้วนแล้วแต่เป็นชาวนารวย เพ ชาวนาจน ชาวนารับจ้างไม่มีปัญญาจะเอาข้าว ร่วมกับธนาคาร กรรมกรวัดก็เช่นกัน เมื่อ เช่นนี้พวกเขาไม่สามารถเข้าไปมีสิทธิมีเสียง มีส่วนร่วมในกิจกรรมส่วนใหญ่ของหมู่บ้านได้ ๗ เมื่อเข้าไปมีส่วนร่วมโดยสมัครใจหรือโดยบังคับ ถูกบีบคั้น พวกเขาจะอยู่ในสถานภาพเป็นผู้ตาม ห ผู้ถูกสั่ง ถูกกระทำมากกว่า นีมิได้หมายความว่า พวกเขาเกิดมาเป็นผู้ตามโดยธรรมชาติไม่ ธรรมดา นี่เป็นเงื่อนไขทางสังคม ซึ่งมีกลุ่มคนที่เหนือกว่า เป็นผู้สร้างขึ้น

แต่ทั้งนี้ถ้าหากเราพิจารณาจะปิดปากเงียบ สถานะการถูกกดขี่ดังกล่าว เมื่อใดที่มีโอกาส จะระบายออกมา ตัวอย่างเช่นในกรณีธนาคาร เนื่องจากกรรมการทั้งหมดเป็นชาวนารวยกฎเกณฑ์ และการดำเนินงานต่าง ๆ ของธนาคารจึงสร้าง มาจากสภาพการดำรงชีวิตของชาวนารวย โดย สอดคล้องกับสภาพชีวิตของชาวนาจน อาทิ การตั้งกฎว่ายืมไป 10 ไร่ 13 ซึ่งชาวนารวยเห็น เป็นดอกเบี้ยที่พอเหมาะพอควร แต่ชาวนาจนก เห็นว่ามากเกินไปพวกเขาสู้ไม่ไหว หรือการ เกี่ยวเกี่ยวกับวันเริ่มต้นของการให้กู้ยืมข้าว ซึ่งกรรม บอกว่าจะเริ่มให้กู้ยืมเดือนพฤศจิกายน การ กรรมการกำหนดเวลาไว้เช่นนั้น ส่วนหนึ่งเพราะ ชาวนารวยไม่เคยเดือดร้อนเรื่องไม่มีข้าวกิน ๗

ถ้าจะขาดแคลนข้าวบ้างก็เป็นช่วงปลาย ๆ ปีก่อนเก็บเกี่ยวข้าวนาปีเล็กน้อย แต่ในสภาพของชาวนาจนและชาวนารับจ้าง เนื่องจากพวกเขามีนาอันน้อยหรือไม่มีนาเป็นของตนเอง จึงอาจทำให้การขาดแคลนข้าวของเขามีอยู่ตลอดเวลาหรือเกือบตลอดเวลา ดังนั้นในทัศนะของพวกเขา การที่กรรมการกำหนดกฎเกณฑ์ไว้เช่นนั้นพวกเขาเห็นว่าไม่เหมาะสม จึงได้มีการเรียกร้องให้เบ็ดรนาการข้าวเร็วกว่าที่กรรมการกำหนดไว้ เสียงเรียกร้องมีมากในที่สุดธนาคารข้าวก็ก่เปิดให้กู้เร็วขึ้นคือเดือนกันยายน และในวันแรกที่เปิดก็มีผู้มาขอกู้ถึง 40 ราย (คิดเป็นข้าวประมาณ 200 ตัน) แต่การให้กู้ยืมของธนาคารข้าวก็ก่ทำให้เป็นไปมากมิตัวจะเป็นอย่างเต็มเม็ดเต็มหน่วยไม่ กล่าวคือวัตถุประสงค์เบื้องต้นคือช่วยเหลือชาวนาจนเสียก่อน กลับปรากฏว่าชาวนาจนไม่ได้รับความสะดวก ก็จะเห็นได้จากคำพูดของชาวนาจนคนหนึ่ง "...แม่แค่ธนาคารข้าวก็ก่ตั้งขึ้นที่แรกว่าจะช่วยเหลือหือ (ให้) คนยากจนกู้ยืม เขาไปยืมเป็นทุกข์เป็นยาก ต้องมีคนรับรอง ที่คนรวย ๆ อ้างว่าชายข้าวมากกินไป มายืมเอาได้ง่าย ๆ และได้ทุกคน อย่างนี้จะว่าช่วยคนทุกข์ได้อย่างไร" (บันทึกผู้ช่วยวิจัยประจำเดือนมีนาคม 2525)

จึงอยู่อาจมีการตั้งข้อสังเกตว่า ชาวนายากจนตกอยู่ภายใต้ความสัมพันธ์ของระบบอุปถัมภ์ (patron and client relationship) แต่ถ้

วิเคราะห์ให้ถึงที่สุดแล้ว ในกรณีความสัมพันธ์แบบอุปถัมภ์ก็จะเป็นความสัมพันธ์ระหว่างผู้มีอำนาจควบคุมปัจจัยการผลิตที่สำคัญสองประการ คือ ที่ดินและทุน กับผู้ที่เป็นเจ้าของแรงงาน ซึ่งก็คือความสัมพันธ์ระหว่างผู้ปล้มีที่ร่ำรวยกับผู้ที่อยู่ใต้อุปถัมภ์ที่รากจนนั่นเอง* เมื่อต้องตกอยู่ภายใต้พื้นฐานการก่กล่าวนี้มาเป็นเวลาช้านาน จึงทำให้ผู้ที่อยู่ใต้อุปถัมภ์ขาดความเชื่อมั่นในตนเอง ทั้งในด้านความคิดและการกระทำ ดังนั้นเมื่อมีนักพัฒนาเข้าไปพยายามหาทางผลักดันให้พวกเขารวมกลุ่มช่วยเหลือตนเอง พวกเขา ก็อาจปฏิเสธคำแนะนำดังกล่าวก็ได้ ตัวอย่างเช่น ผู้วิจัยในโครงการนี้บันทึกไว้ว่า "ผมเองก็ง่เหมือนกัน เมื่อเห็นคนหลายคนหลับหูหลับตาอยู่ไปรอความตาย ด้วยความยากจน และพูดว่าไม่มีทาง และทำอะไรไม่ได้ทั้ง ๆ ที่ผมพูดให้เขาฟังว่ามีทางคือ เรามารวมกัน ช่วยกันคิดและพิจารณาหาทางช่วยเหลือกัน เขาพูดว่า เราก่นยากจนกันทั้งนี้จะช่วยเหลือกันได้อย่างไร เป็นไปไม่ได้ เขาพูดว่าเขามองไม่เห็น....บางอย่างเราเคยคร้อนก็ต้องทนเอา ...." (บันทึกผู้ช่วยวิจัย มีนาคม 2525)

สรุป อย่างไรก็ตามก็ผู้วิจัยใคร่ขอสรุปว่าอุปสรรคทางค่านิยมธรรม เช่น การทนยอมรับสภาพการถูกเอารัดเอาเปรียบโดยสงบเสงี่ยมเฉย ๆ การไม่กล้าท้าทายอำนาจที่ไม่เป็นธรรม การทอดกอดัยการขาดความเชื่อมั่นในตนเอง รวมถึงการเห็นว่า

* แต่ความสัมพันธ์เช่นว่านีกทำได้นัดกันขณะที่อยู่ตลอดเวลาไม่ ตรงกันข้ามความสัมพันธ์แบบอุปถัมภ์และผู้ใต้อุปถัมภ์มีการเคลื่อนไหวอยู่ตลอดเวลา กล่าวคือจะมีการปรับคูลยอำนาจในการต่อรองของทั้งสองฝ่ายอยู่เสมอ ทั้งนี้เพราะระบบอุปถัมภ์ก็เป็นระบบของกาหว่งประโชนซึ่งกันและกันจากทั้งสองฝ่าย ไปรคตุรายละเอียดในฉกาศษาย, เห่งอ้าง.

การรวมตัวทำกิจกรรม การต่อสู้เรื่องสิทธิเรื่องปาก เรื่องท้องเป็นเรื่องผิดธรรมดาเหมือน เหล่านี้หากคุณผิว เฝิน อาจสรุปว่าเป็นวัฒนธรรมของชาวนาไทย แต่หากวิเคราะห์ให้ถึงที่สุดแล้ว สิ่งเหล่านี้เป็นเพียง ภาพสะท้อนที่เป็นผลของการถูกเอารัดเอาเปรียบใน ทางเศรษฐกิจมาเป็นเวลานาน จึงทำให้พวกเขาเกิดจิตสำนึกเช่นนั้น

ปฏิกิริยาต่อต้านการรวมกลุ่ม

นับตั้งแต่เริ่มมีกระแสเคลื่อนไหวเพื่อก่อตั้ง กลุ่มชาวนาจนขึ้นในหมู่บ้าน ก็มีกระแสปฏิกิริยา ต่อต้านเกิดขึ้นจากการนำของฝ่ายผู้นำ โดยเฉพาะ ผู้ใหญ่บ้านและพรรคพวก ฝ่ายต่อต้านได้ใช้ทั้งการ โจมตี และทำให้ชาวนาจนเสื่อมศรัทธาในฝ่าย เคลื่อนไหวจัดตั้งกลุ่ม คือทั้งผู้วิจัยและผู้ช่วย โดย ใช้วิธีการทำต่อเบ้าหมายด้วยรูปแบบต่าง ๆ ดังนี้

ก. เบ้าหมายแรก คือตัวผู้วิจัย

1. ทำลายเชือกก่อนจักตั้ง ในขั้นแรก ก่อน ที่กระแสการก่อตั้งกลุ่มจะกระจายออกไปมาก ผู้ วิจัยกำลังศึกษาเรื่องอุดมการณ์หรือโครงสร้างส่วน บนในหมู่บ้าน มุ่งประเด็นไปที่การศึกษาความเชื่อ เรื่องผี โดยเฉพาะผีกะ (ผีปอบ) ซึ่งพบในหมู่บ้าน หมายถึงกลุ่มคนยากจนที่อาศัยอยู่ตอนเหนือของหมู่บ้าน เมื่อผู้วิจัยได้ถามคนบ้านเหนือ (ซึ่งเป็นส่วน ที่ชาวนาจนตั้งบ้านเรือนอยู่) เรื่องนี้ขึ้น ทำให้พวกเขา รู้สึกเคียดแค้นอยากจะรู้ว่าใครบอกผู้วิจัยว่า พวกเขาเป็นผีกะ ซึ่งเปรียบเสมือนเป็นแม่มดที่ ตลอดเวลาถูกดูถูกจากคนในหมู่บ้าน การเป็น

ผีกะ ก็เป็นการกล่าวหาที่สืบทอดไปทั้งตระกูลและ ผู้เกี่ยวข้องจึงมีผลสะท้อนไกลมาก สร้างความเคียด แค้นในหมู่คนจนและคนที่เคยจนที่อยู่บ้านเหนือ มาก อาจจะจับคนบ้านใต้ (ซึ่งส่วนใหญ่เป็นชาว นามิฐานะดี) ที่บอกผู้วิจัยมาปรับ แต่หลังจากผู้ วิจัยได้ประชุมบอกว่าเป็นผู้รับผิดชอบเอง เพราะ หาผู้บอกให้ไม่ได้เนื่องจากมีจำนวนมาก เสียงเคียด แค้นก็จะพลาลง ในระหว่างการประชุมผู้วิจัยเลย ถือโอกาสปลุกความรู้สึกเรื่องการรวมกลุ่มไปด้วย แสดงให้เห็นถึงพลังของการรวมกันว่าจะช่วย เปลี่ยนสภาพความเป็นอยู่ให้ดีขึ้นได้ โดยยก ตัวอย่างว่าการที่ชาวบ้านรวมกลุ่มกันมา เพื่อแสดง ความข้องใจในเรื่องการกล่าวหาว่าเป็นผีกะนี้ เป็น วิธีการที่จะช่วยกันแก้ปัญหาอื่น ๆ ในการดำรงชีวิต ได้ด้วย ผู้วิจัยร้องหลายคนก็เห็นด้วย

ผู้ใหญ่บ้านแทนที่จะปล่อยให้จบไป กลับ พยายามยื้อยุดให้ชาวบ้านเหนียมบังคับกับผู้วิจัย บอกตัวผู้ให้เรื่องผีกะอีก ผู้วิจัยในฐานะผู้รับผิดชอบไม่อาจปล่อยให้เรื่องยาวไปได้ จึงยอมเสียค่า ปรับเอง 500 บาท โดยเขาเป็นว่าทำบุญเข้าวัดไป ทำให้เรื่องจบลง เหตุการณ์นี้ผู้วิจัยมาระลึกได้ภายหลังว่า เป็นส่วนหนึ่งของความพยายามของผู้ใหญ่ บ้านที่จะทำให้ผู้วิจัยเป็นเคียดเป็นแค้นชาวบ้าน เหนือและเลิกล้มความคิดที่จะจัดการช่วยเหลือ เพราะจะทำให้การทำงานลำบาก มองหน้ากันไม่คิด

แต่ผู้วิจัยเข้าใจปัญหาหลังจากวิเคราะห์ เข้าใจ แผนการทำงานด้วยการแยกสลาย ผู้วิจัยกับชาวนา จนของผู้ใหญ่บ้าน และเข้าใจถึงความเคียดแค้น ระหว่างชาวนาจนบ้านเหนือ และชาวนารวยบ้าน ใต้ แสดงให้เห็นถึงความตึงเครียดที่ระเบิดขึ้นมา

จึงใช้ความหนักแน่นมุ่งทำงานสอบถามความเห็น เรื่องการรวมกลุ่มต่อไป โดยทำเป็นสิ่งเร้าที่เก๋ไก๋ขึ้น มีผลทำให้ความสัมพันธ์ของผู้วิจัยกับชาวบ้านไม่เลียดหายนัก เพราะแท้จริงแล้วเป้าหมายของพวกเขาคือ ชาวบารวย แต่มีผู้วิจัยเป็นเพียงแพะที่มารับบาปแทนเท่านั้น ชาวบารวยหลายคนก็มาออกตัวขอภัยกับผู้วิจัยว่าทำไปเพราะยังต้องอาศัยชาวบ้านบางคนที่เป็นผู้นำอยู่ในบ้านเหนือ (พวกนี้เคยจนมาก่อน ขณะนี้พอมีกินแล้ว แต่ยังอาศัยอยู่ในบ้านเหนือ) อย่างไรก็ตาม การที่ผู้วิจัยแสดงท่าทีหนักแน่นไม่เกิดความท้อถอยในการช่วยเหลือชาวบารวย ก็นำไปกลายมาเป็นประเด็นที่ฝ่ายต่อต้านนำไปกล่าวโจมตีในภายหลัง โดยสมาชิกของกลุ่มคนหนึ่งซึ่งภายหลังได้เข้ารับการอบรมเผยแพร่ข่าวสารของทางการกล่าวว่า นายพันตำรวจเอกผู้หนึ่งซึ่งเป็นผู้รับผิดชอบการอบรมตั้งกล่าวพูดว่า พวกคอมมิวนิสต์ที่เข้ามาเผยแพร่ลัทธิในหมู่บ้าน จะพยายามสร้างความดี แม้ว่า "หากมีชาวบ้านบางคนไม่เห็นความดีของเขา ก็จะมีวิธีผูกเสี่ยวคัสต่าง ๆ เพื่อให้เขาเลิกทำความดีแก่ชาวบ้าน แต่แทนที่เขาจะโกรธเขาก็ไม่โกรธ กลับทำความดีเพิ่มมากขึ้น"

2. ทำลายศรัทธาที่มีต่อผู้วิจัย ทันทีหลังจากการประชุมครั้งแรก ฝ่ายผู้นำในหมู่บ้านก็ปล่อยข่าวบิดเบือนเพื่อทำลายศรัทธาที่มีต่อผู้วิจัยทันที โดยกล่าวหาว่าเงินที่ผู้วิจัยเคยช่วยในการสร้างแท่น (ฝาย) ให้แก่หมู่บ้านนั้น เป็นเงินทางการหาใช้เงินส่วนตัว ผู้วิจัยจึงไม่ได้ช่วยเหลือจริง ผู้วิจัยจึงรีบตัดไฟแต่ต้นลมด้วยการไปแจ้งผู้ใหญ่บ้านซึ่งรู้เรื่องดี แต่ผู้ใหญ่บ้านก็มีได้กระทำการใด ๆ เพื่อให้เกิดความเข้าใจที่ถูกต้อง ผู้วิจัยจึงขอให้ประชุมทั้งหมู่บ้าน

เพื่อแก้ข้อกล่าวหา ก่อนจะขยายไป ถัดจากนั้นมา ก็มีการกล่าวหาผู้วิจัยเป็นคอมมิวนิสต์สร้างความเสียหาย โดยพูดทั้งในหมู่บ้าน และผ่านปากนายอำเภอ ที่พูดในที่ประชุม ท.ส.ป.ช. ทำนองว่าอาจารย์ที่ทำการวิจัยสร้างความแตกแยก เป็นคอมมิวนิสต์

ข. เป้าหมายถัดมา คือผู้ช่วยวิจัย

เนื่องจากชาวบ้านผู้ช่วยวิจัยคนหนึ่งมีภูมิเจ้าเนาเดิมก่อนมาแต่งงานที่หมู่บ้านอยู่ในเขตแทรกซึม ซึ่งอยู่ห่างออกไปไม่เกิน 20 กิโลเมตร จึงถูกกล่าวหาว่ามาปลุกกระตมและเป็นผู้นำคอมมิวนิสต์ ถึงขนาดมีการพูดว่าจะจับ ผู้ช่วยวิจัยอีกผู้หนึ่งในฐานะที่เรียกประชุม "เดือน" เพราะไม่ได้ขอผู้ใหญ่บ้าน พร้อมทั้งชู้สาวมาว่า ผู้ช่วยนี้คงไม่อยู่ถึง 3 ปี การชู้สาวมาคั้นมาจากผู้ใหญ่บ้าน

ค. เป้าหมายร่วมคือการโจมตีการประชุม

เนื้อหาของการประชุมก็คือ

1. เป็นการประชุม "เดือน" เพราะไม่แจ้งพ่อหลวง (ผู้ใหญ่บ้าน) ทั้งๆที่ผู้วิจัยได้ปรึกษาว่าจะก่อตั้งกลุ่มในหมู่บ้านบารวย เพื่อจะได้ออกไปช่วยเหลือหลายครั้ง แต่ไม่ได้รับความสนใจ แม้แต่ในเรื่องที่จะช่วยสนับสนุนการตั้งธนาคารข้าวของผู้ใหญ่บ้านเอง

2. เป็นการประชุมที่สร้างความแตกแยก เพราะถ้าเรียกประชุมเองได้ ก็ควรจะตั้งแก่บ้าน (ผู้ใหญ่บ้าน) ขึ้นอีกคนหนึ่ง

การประชุมต่างๆนี้ได้สร้างความหวาดกลัวให้กับหลายคน โดยเฉพาะผู้ที่มีผลประโยชน์ผูกพันอยู่กับผู้ใหญ่บ้าน ในฐานะผู้ทำนาเช่า จึงอยู่ได้

อิทธิพลผู้ใหญ่บ้าน และผู้ที่ยังไม่แน่ใจกับการเข้ากลุ่มรวมทั้งชาวนาจนมาก ๆ ที่ไม่มั่นใจในสถานภาพทางสังคม เศรษฐกิจที่ค้าขายของพวกเขา คนเหล่านี้กลัวว่าการเข้ากลุ่มจะเกิดอันตราย ดังนั้นพวกเขาจึงเกิดความหวงเหว เพราะมีความเห็นว่า

1. ตนเองจนอยู่แล้ว จะช่วยตัวเองเป็นกลุ่มร่วมกันได้อย่างไร ไม่มีอะไรจะมารวมกัน
2. จะมองเห็นแก่จะได้รับ的帮助เหลือจากภายนอกมากกว่าจะช่วยตนเอง
3. คิดว่าผู้วิจัยอาจจะมีได้คิดช่วยจริงจัง เป็นการช่วยเหลือเฉพาะผู้ช่วยวิจัยที่มีฐานะค่อนข้างดีกว่าคนอื่น
4. ผู้วิจัยไม่อาจคุ้มครองความปลอดภัยแก่พวกเขาได้

ต้นตอของปฏิกิริยาต่อต้านที่แท้จริง

ปรากฏการณ์ของการต่อต้านจากฝ่ายผู้นำในหมู่บ้านได้สะท้อนให้เห็นถึงต้นตอที่แท้จริงในระดับต่าง ๆ ซึ่งเป็นปฏิกิริยาต่อต้านจากเนื้อหาและรูปแบบและของการรวมกลุ่ม ที่เป็นกลุ่มชาวนาจนมีอาชีพรับจ้าง

1. ระดับความสัมพันธ์ทางการผลิต
ผู้นำในหมู่บ้านนับว่าสะท้อนผลประโยชน์ของชาวนารวยหรือเจ้านา ผู้จ้าง เป็นอย่างดีที่สุดว่าการรวมตัวของชาวนาจน อาชีพรับจ้างจะมีผลต่อการขึ้นอัตราค่าจ้างแรงงาน จึงต้องการจะแยกสลายด้วยรูปแบบที่ระบบการเมืองขณะนั้นอำนวยให้ชาวนารวยหลายคนก็รู้สึกเดือดร้อน แต่ก็มีความที่เข้าใจดีว่าการรวมกลุ่มจะช่วยชาวนาจน จึงวาง

ตัวเป็นกลาง อาจกล่าวได้ว่าคนกลุ่มหลังนี้เป็นกลุ่มที่มีลักษณะค่อนข้างรักความเป็นธรรมกว่าได้

2. ระดับความสัมพันธ์ทางโครงสร้าง

อำนาจ ผู้นำทางการเมืองสะท้อนความต้องการที่จะรวมศูนย์อำนาจเอาไว้ กล่าวว่าการรวมกลุ่มขึ้นจะทำให้ผู้มีอำนาจเกิดขึ้นใหม่ เป็นเหตุให้ตนต้องเสียอำนาจไป

3. ระดับผลประโยชน์ส่วนตัวเฉพาะตัว

ผู้ช่วยวิจัยในหมู่บ้านคนหนึ่งเป็นกรรมการสุขาภิบาล เนื่องจากเป็นบุคคลที่ทำงานเพื่อส่วนรวมและซื่อสัตย์ ทำให้เขาก็กังการหาผลประโยชน์จากโครงการของรัฐบาล เช่น กสร. ของฝ่ายผู้นำทางการเมืองในหมู่บ้าน สร้างความไม่พอใจเป็นทุนอยู่แล้ว เมื่อเขาได้มาก่อตั้งกลุ่มอีก จึงทำให้ผู้นำทางการเมืองของหมู่บ้านลุกขึ้นต่อต้าน เพราะกลัวจะเสียผลประโยชน์ กรณีจึงสร้างความขัดแย้งในระดับส่วนตัวขึ้นอีกด้วย

หลังต่อต้านแท้จริง

การประเมินกำลังต่อต้านแท้จริงนั้นยากมากที่แสดงออกว่ามีแค่ระดับผู้นำทางการเมืองของหมู่บ้านซึ่งก็ไม่ใคร่เป็นที่เชื่อถือของชาวบ้านนัก สังเกตจากการประชุมมีคนน้อยมาก เมื่อเรียกประชุมทุกครั้ง และค้างก็ถือกันว่าเป็นผู้ที่เห็นแก่ได้ บริหารงานไม่ดี สร้างปัญหา ฝ่ายที่เห็นกับพ่อหลวงก็ว่าเพราะพ่อหลวงล้มคนจึงถูกลงและไม่ไว้ใจ ดังนั้นพลังต่อต้านจึงอาจจะโคจรอยู่อย่าง ส่วนที่สำคัญคือพวกที่ไม่แน่ใจและอยู่เฉยๆ ค่อนข้างจะเชื่อผู้นำทางการเมือง จึงไม่ต่อต้านการรวมกลุ่ม แต่ก็ไม่ร่วมมือ

พวกนี้อาจจะเข้าร่วมกลุ่มหากเห็นผลงานดีและคน
จะได้ประโยชน์

อย่างไรก็ดีการประเมินเช่นนั้น อาจทำให้เกิด
ภาพพจน์ทั้งหมดคลิดพลากไปได้ จริงอยู่ที่พ่อหลวง
หรือผู้ใหญ่บ้าน ซึ่งเป็นผู้นำทางการอาจมีคนใน
หมู่บ้านสนับสนุนไม่มากนัก แต่อย่าลืมว่าผู้ใหญ่
บ้านมีกฎหมายอยู่ในมือ เป็นกลไกหรือเจ้าหน้าที่
ของรัฐบาล ดังนั้นจึงมีข้อได้เปรียบในแง่ที่มี
ฝ่ายอำนาจทางการภายนอกรองรับและให้การสนับสนุนอยู่

อนาคตของกลุ่มชาวนารับจ้าง

เป็นการยากที่จะคาดคะเนอนาคตของกลุ่ม
ชาวนาจนและชาวนารับจ้างที่งานวิจัยนี้ ได้มีส่วน
ผลักดันและสนับสนุนให้จัดตั้งขึ้นจนเป็นผลสำเร็จ
แต่การใช้คำกล่าวที่ว่าสำเร็จในที่นี้หมายถึงความถึง
สำเร็จในขั้นแรก คือขั้นจัดตั้งองค์กรที่เป็นองค์กร
ของชาวนาจนและชาวนารับจ้าง ซึ่งไม่เคยมีมา
ก่อนและยังเป็นองค์กรที่ไม่ได้ผูกพันกับอำนาจทาง
การ หรือหน่วยงานของรัฐแต่อย่างใด ส่วนการที่
กลุ่มชาวนาที่จัดตั้งขึ้นมาจะสามารถยืนอยู่ต่อไปได้
อีกนานเท่าใดเป็นเรื่องที่คาดคะเนได้ยากมาก
อย่างไรก็ดีผู้วิจัยอยากจะแยกพิจารณาอนาคตของ
ของกลุ่มว่าขึ้นอยู่กับปัจจัยหลัก ๆ 3 ด้านดังต่อไปนี้
คือ ปัญหาภายในกลุ่ม ปัญหาการก่อวนจากภายนอก
และเงื่อนไขความขัดแย้งทางชนชั้น

1. ปัญหาภายในของกลุ่ม

ประการที่หนึ่ง กลุ่มมีสภาวะชะงักงัน เกิด
จากการขาดกิจกรรมของกลุ่มนั่นเอง ในปีที่ผ่านมา

กิจกรรมของกลุ่มมีอยู่ในระดับที่สมาชิกยังพอใจ
กิจกรรมบางประเภทยังคงมีอยู่ เช่น การเลี้ยงควาย
กลุ่ม และกองทุนช่วยเหลือกลุ่ม แต่กิจกรรมการ
ผลิตรวมหมู่กับการร่วมรับจ้างขาดหายไป

กิจกรรมการผลิตรวมหมู่ในปีนั้นไม่สามารถทำ
ได้แม้ว่าผู้นำกลุ่มยังคงยินดีให้ทำนาใน “นาห้วย”
ได้อีกก็ตาม แต่ในปีนั้นไม่มีน้ำ เพราะทางราชการ
กำลังสร้างเขื่อน จึงกักเก็บน้ำที่เคยไหลตามลำห้วย
เอาไว้ อย่างน้อยเป็นเวลาถึง 18 เดือน ทำให้
คาดหมายได้ว่าในปีหน้าการทำการผลิตรวมหมู่คง
ทำไม่ได้อีกเช่นกัน ซึ่งคาดว่าจะมีผลกระทบทาง
ด้านลบต่อกลุ่มมากที่สุด

การร่วมรับจ้าง ก็กำลังประสบปัญหา เนื่อง
จากสมาชิกของกลุ่มที่เป็น “หัวแข็ง” บางคนไม่
ปฏิบัติตามเงื่อนไขคือ ไม่ยอมหักเงินเข้ากลุ่ม
ในเรื่องนี้ก็เป็นที่วิพากษ์วิจารณ์เกินกว่าเป็นการ
กระทำที่เห็นแก่ตัว อย่างไรก็ตามผู้วิจัยก็ได้พยายาม
ชี้แจงให้ผู้นำกลุ่มลองมองในอีกทัศนะหนึ่งว่า
ในเมื่อคนเหล่านี้เป็นคนยากจน เขาก็ย่อมต้องคิด
ถึงปากท้องของเขาและครอบครัวของเขาเป็นหลัก
ส่วนกลุ่มเป็นเรื่องรอง ซึ่งก็ไม่น่าจะเสียหายอะไร
ที่เขาคิดเช่นนั้น กลุ่มที่จัดตั้งขึ้นมา ตั้งขึ้นมา
เพื่อช่วยเหลือพวกเขา มิใช่ตั้งขึ้นมาเพื่อให้คนจน
ช่วยกลุ่ม ดังนั้น ‘กลุ่ม’ จะดำรงอยู่ได้อย่างมี
ประสิทธิภาพมากน้อยเพียงใดขึ้นอยู่กับว่า กลุ่มจะ
สามารถช่วยเหลือสมาชิกได้มากน้อยเพียงใด และ
นี่เป็นหัวใจสำคัญที่จะต้องวิเคราะห์กันต่อไป (หัว-
แข็ง=ผู้รับเหมางาน เช่น เกียวข้าว แล้วมารวบรวม
หาแรงงาน โดยหัวแข็งจะได้เงินมากกว่าคนอื่น
เป็นค่าเปอร์เซ็นต์ทำนองนายหน้า)

ประการที่สอง การขาดการพบปะพูดคุยกันระหว่างสมาชิกของกลุ่มอย่างสม่ำเสมอ การประชุมหรือการพบปะพูดคุยกันในลักษณะเป็นกลุ่มเป็นก้อนนั้น นอกจากจะมีประโยชน์ในด้านการกำหนดแผนงานหรือปรึกษาหารือในเรื่องกิจกรรมของกลุ่มแล้ว การประชุมในตัวของมันเองก็มีประโยชน์มหาศาล ทั้งนี้เพราะจะเป็นการกระตุ้นเตือนความรู้สึกของสมาชิกให้คิดกิจกรรมที่กระปรี่กระเปร่าอยู่เสมอ ทำให้เกิดความรู้สึกเป็นหมู่เป็นคณะ ไม่รู้สึกตัวโดดเดี่ยวขาดเพื่อนพ้อง นอกจากนั้นการประชุมยังเป็นการฝึกให้สมาชิกมีโอกาสแลกเปลี่ยนความคิดเห็นโต้แย้งกันด้วยเหตุผล และแสวงหาข้อสรุปร่วมกัน ซึ่งในทำนองนี้ น่าจะมีความสำคัญอย่างยิ่งในการวางพื้นฐานการพึ่งตนเองและการมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ ของชุมชน โดยปกติแล้วชาวบ้าน และชาวบ้านรับจ้างจะไม่ค่อยได้รับโอกาสเช่นนี้ในการประชุมเกี่ยวกับกิจการของหมู่บ้านที่จัดโดยผู้นำทางการ ถึงแม้จะเห็นได้จากข้อความต่อไปนี้ “...เพราะความคิดเห็น ข้อเสนอแนะและความเห็นของเรา ผู้ใหญ่บ้านทำเฉยไม่ยอมรับรู้...” (จากบันทึกลงวันที่ 18 มีนาคม 2525 ของผู้ช่วยวิจัย)

ประการที่สาม เรื่องการเสียสละ ประเด็นนี้ก็เป็นประเด็นที่พูดกันมากในหมู่สมาชิกว่ากลุ่มจะสำเร็จหรือไม่ขึ้นอยู่กับ การเสียสละผลประโยชน์ส่วนตัวของสมาชิกเพื่อเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม ในประเด็นนี้ผู้วิจัยมีความเห็นว่า เรื่องการเสียสละนั้นคำหนึ่งเป็น “myth” และอีกคำหนึ่งมีลักษณะขัดแย้งกันอยู่ในตัวของมันเอง จริงอยู่การเสียสละนั้นจำเป็นต้องมี แต่การเสียสละนั้นก็มิองศา (degree) ของมัน กล่าวคือจะเสียสละมาก

น้อยแค่ไหน ผู้วิจัยเสนอว่า คนรวยย่อมมีความสามารถเสียสละได้มากกว่าคนจน ดังนั้นในองค์กรของคนจนการเรียกร้องให้สมาชิกเสียสละควรจะน้อยกว่าในองค์กรของคนรวย ไม่เช่นนั้นองค์กรนั้นจะอยู่ไม่ได้ เพราะเท่ากับว่าองค์กรที่เกิดขึ้นไปเบียดบังสมาชิกให้ย้ายแห่งหนึ่งไปอีก การเสียสละในที่นี้มิได้กินความหมายแค่เพียงการเสียสละเงินทอง หรือวัสดุสิ่งของเท่านั้น หากหมายรวมถึงการเสียสละเวลาและแรงงานอีกด้วย ซึ่งเป็นที่ทราบกันดีมาตั้งแต่กันแล้วว่า กลุ่มที่ทั้งชนชั้นมีแรงงานเป็นตัวร่วมกัน แต่แรงงานก็เป็นสิ่งมีค่า โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงเวลาที่การผลิตในท้องถิ่นต้องการแรงงานสูง เช่น ช่วงระยะเวลาปักดำ ช่วงระยะเวลาเกี่ยวข้าว หาบข้าว นวดข้าว (ข้าวนาปี) เป็นต้น ช่วงเวลาเหล่านี้แรงงานรับจ้างทั้งหลายต้องเร่งรีบจ้างทำงานส่วนตัวให้มากที่สุดเท่าที่จะมากได้ เพื่อเก็บรวบรวมเงินสกเอาไว้ใช้ต่อไปในช่วงที่ไม่ม้งาน หรือบางรายก็เป็นการใช้หนี้ที่ “ตกเขี้ยว” แรงงานเอาเงินมาใช้ก่อน เพราะฉะนั้นในช่วงเวลาที่งานชุกนี้ เป็นสิ่งที่คัดค้านกับความเป็นจริงอย่างมาก หากไปขอร้องให้พวกเขาเสียสละแรงงานไปทำการผลิตให้กลุ่ม ๆ เมื่อเป็นเช่นนั้นก็เป็นปัญหาที่น่าหนักใจสำหรับกลุ่มว่าจะจัดกิจกรรมให้แก่สมาชิกได้มากน้อยเพียงใด โดยทำให้สมาชิกเห็นประโยชน์ และมีความรู้สึกรู้ว่าการเสียสละของพวกเขาไม่กระเทือนการหาเช้ากินค่ำของพวกเขามากนัก

สรุป ผู้วิจัยมีความเห็นว่าอนาคตของกลุ่มจะอยู่ได้หรือไม่ได้ ประเด็นใหญ่อยู่ที่ว่ากลุ่มจะสามารถจัดการกับปัญหาภายในของกลุ่มได้อย่างมี

ประสิทธิภาพมากขึ้นเพียงใด โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การจัดให้มีกิจกรรมที่มีผลตอบสนองในการดำรงชีวิตของพวกเขาอย่างเห็นได้ชัดเป็นรูปธรรม และในขณะเดียวกันเสริมสร้างหรือปลุกจิตสำนึกโดยผ่านทางกิจกรรมอยู่ตลอดเวลา

2. ปัญหาภายนอก ปัญหาจากการรบกวนที่มาจากภายนอกผู้วิจัยคิดว่าจะลดลง ที่เป็นเช่นนั้นเพราะเหตุผลหลายประการ อาทิ เช่น

1. ผู้วิจัยที่มาจากทางมหาวิทยาลัยจะลดบทบาทตนเองไปตามลำดับ ดังนั้นส่วนหนึ่งของข้อโจมตีกลุ่มว่าอยู่ภายใต้อิทธิพลของคนภายนอกก็จะลดลงไปด้วย แต่การค่อย ๆ ตอนตัวของผู้วิจัยก็มีผลในทางลบเกิดขึ้นเหมือนกัน กล่าวคือการสนับสนุนทางค่านิยมเศรษฐกิจจะหมดไปด้วยการสนับสนุนทางค่านิยมกำลังใจก็จะลดลงไปด้วยเช่นกัน

2. นับตั้งแต่มีการตั้งกลุ่มขึ้นมา กลุ่มก็ได้พิสูจน์ให้เห็นแล้วว่าไม่ได้มีเจตนาหรือไม่มี การกระทำใด ๆ เลยที่เป็นการต่อต้านทางราชการ ผู้นำกลุ่มและสมาชิกของกลุ่มไม่เคยปฏิเสธการร่วมมือกับทางราชการ การเข้าไปมีส่วนร่วมในธนาคาร ชาวก็เป็นข้อพิสูจน์ประการหนึ่ง นอกจากนี้ผู้นำกลุ่มก็เข้ารับการอบรมท.ส.ป.ช. โดยสมัครใจ ดังนั้นกลุ่มจึงยังไม่ตกเป็นเป้าหมายของการทำลายทันที และโดยตรงจากอำนาจรัฐ

3. หากจะมีความขัดแย้งเกิดขึ้นบ้างในการจัดตั้งกลุ่ม แต่ก็เป็นการขัดแย้งที่จำกัดอยู่เฉพาะในหมู่บ้านเท่านั้น หากได้ขยายออกไปกระทบผลประโยชน์ของคนในหมู่บ้านอื่นไม่ ดังนั้นกลุ่มจึงยังไม่เป็นเป้าหมายของสังคมอื่น ๆ ภายนอกในขณะนี้

4. กลุ่มยังมีขนาดเล็ก มีกิจกรรมจำกัด และยังคงอยู่ในสภาพเพ็งก้อตัว อาจไปรอดหรือไม่รอดก็ไต่กันนั้น การดำรงอยู่ของกลุ่มจึงอาจถูกมองข้ามไป

สรุป ในระยะแรกเงื่อนไขเกี่ยวกับอนาคตของกลุ่มอยู่ที่ปัญหาภายในเป็นหลัก แต่ต่อเมื่อกกลุ่มพัฒนาใหญ่ขึ้นมีพลังมากขึ้น ปัญหาการรบกวนจากภายนอกจะสูงเป็นเงาตามตัวไปด้วย

3. เงื่อนไขความขัดแย้งทางชนชั้น

สิ่งที่ได้เสนอมาตั้งแต่ต้นและตลอดเวลาคือ ความขัดแย้งทางชนชั้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งเป็นความขัดแย้งที่สืบเนื่องมาจากการผลิตและการจัดระบบความสัมพันธ์ทางการผลิต มีอยู่ตลอดเวลาและมีแนวโน้มว่าจะเพิ่มสูงมากขึ้น ความขัดแย้งทางชนชั้นนี้แม้ว่าปัจเจกชนในชุมชนจะพยายามหลีกเลี่ยงหรือแก้ไขหลบเกลื่อนอย่างไรก็ตาม ก็ไม่อาจจะแก้ไขได้อย่างสิ้นเชิง อย่างมากที่จะทำได้ก็คือ หลบเกลื่อนหรือหาทางผ่อนคลายเป็นครั้งชั่วคราว

สำหรับกรณีหมู่บ้านที่วิจัยครั้งนี้ ความขัดแย้งทางชนชั้นดำรงอยู่ตลอดเวลาและเป็นเงื่อนไขสำคัญที่ผลักดันให้เกิดการตั้งกลุ่มขึ้นมา ความขัดแย้งนี้มิได้เกิดจากการสร้างสถานการณ์ขึ้นโดยคนใดคนหนึ่ง แต่เป็นสภาพที่คนภายในหมู่บ้านเท่านั้นที่มองเห็นได้ชัดกว่าผู้อื่น แต่ในหมู่คนภายในหมู่บ้าน ก็มีแต่คนที่ถูกเอารัดเอาเปรียบเท่านั้นที่รู้สึกถึงความขัดแย้งได้ชัดเจนเป็นรูปธรรม แต่การจะหาทางแก้ไขเพื่อทำลายการเอารัดเอาเปรียบลงไปเสีย นั้น เขาอาจจะยังไม่มองเห็นในขณะนี้

ข้อความต่อไปนี้ อาจสะท้อนปัญหาความขัดแย้งระหว่างคนจนกับคนรวยในชนบทได้ชัดเจนที่สุด

“คนจนไม่ได้รับความยุติธรรมในสังคมมานาน และคิดไม่ออกว่าจะแก้ไขได้อย่างไร จึงคิดว่าจะต้องอยู่ไปอย่างนี้ไปจนกว่าจะตายไป” (บันทึกผู้ช่วยวิจัย 18 มีนาคม 2525)

“สิ่งที่คนจนได้รับเสมอ

1. รับจ้างทำงานชั่วคราวทั้งหมดได้รับ 1 ใน 3 ของผลผลิต
2. ถูกเกณฑ์ทำงานส่วนรวมเต็มที่...
3. จะถูกคัดสิทธิในการเสนอความคิดเห็นใด ๆ ทั้งสิ้นเพราะถือว่ายากจนไม่มีความสามารถ
4. เวลาซื้อข้าวของตามบ้านต้องซื้อแพงเป็นส่วนมาก เพราะความจำเป็นแก่เวลาต้องการขายอะไรก็ต้องขายถูก เพราะเขารู้ว่าคนยากจนจำเป็นต้องขาย จึงถูกครคราคา
5. ในชุมชนสังคมในหมู่บ้าน คนยากจนไม่สามารถออกหน้าออกตาได้เพราะบกพร่องในด้านการแต่งตัวและจิตใจ” (บันทึกผู้ช่วยวิจัย 18 มีนาคม 2525)

การถูกบังคับให้รับภาระในทางการผลิตมิใช่เป็นการขูดรีดกันเดียวที่ชาวบ้านรู้สึก การถูกบังคับและเอาเปรียบ ในการทำบุญสุนทานก็เป็นที่รู้สึกของชาวบ้านเช่นกัน ตัวอย่างเช่น ในเดือนมีนาคมมีปัญหาความขัดแย้งเรื่องการทำบุญเกิดขึ้น ชาวบ้าน ไปร่วมทำบุญในงานปอยหลวงวัดบ้านใหม่ (วัดของอีกหมู่บ้านหนึ่ง) น้อยไม่เป็นกลุ่มเป็นก้อน เจ้าอาวาสวัดในหมู่บ้านที่วิจัยไม่พอใจ เมื่อผู้ใหญ่บ้านและกรรมการวัดรู้ว่าเจ้าอาวาสไม่พอใจ จึงคิดตั้งกฎบังคับชาวบ้านให้ไปร่วมกันมาก ๆ... ด้วยข้อบังคับว่า...

1. ถ้าถึงคราวหมวกหมู่บ้านหมวกใดได้ไปให้ไปทุก ๆ หลังคาเรือน จะขาดไม่ได้
2. ทุกคนที่ไปงาน (ปอย) จะต้องออกเงินคนละ 15 บาท เพราะจะแบ่งเป็นปัจจัยทานส่วนหนึ่ง เอาไปเป็นค่ารดส่วนหนึ่ง
3. ถ้าใครไม่ไปต้องออกเงินให้ 20 บาท เป็นการปรับโทษไปในตัว (จากบันทึกผู้ช่วยวิจัย 16 มีนาคม 2525)

ปฏิกริยาของชาวบ้านบางส่วนต่อกรณีนี้

เมื่อมีการออกกฎเช่นนี้มา ชาวบ้านหมวกหนึ่งก็จัดให้มีการประชุมขึ้น การประชุมได้พูดถึงกฎที่กรรมการวัดและผู้ใหญ่บ้านตั้งขึ้น และจำนวนเงิน 500 บาท ที่ทางหมวกจะต้องให้แก่วัดเป็นพิเศษ เพื่อเป็นค่าเครื่องแต่งตัวของช่างฟ้อน “อ้ออ” (ช่างฟ้อนแต่งกายเป็นชาวเขาเผ่าอ้ออ/อะซ่า) ชาวนาวยาวอาวุโสผู้หนึ่ง “...เรื่องกำหนดไปปอยหลวง เราจะบังคับปรับใหม่เหมือนหมวกอื่นเขา แต่หมวกหมวกเขาก็ช่วยกันไปนั้ก ๆ น้อยกำหนดเขาที่มีพื้นที่ที่เห็นก็พอจะช่วยกันได้...เรื่องผ้าครีวช่างฟ้อนก็ขอหื้อหมวกเขามอบซื้อแก้วัก...ช่วยขอคามผู้ที่มีฐานะที่ดีก็ควรจะขอ...ไม่ควรจะเก็บทุกหลังคาเรือน” (เรื่องการไปร่วมงานบุญนั้นเราจะไม่บังคับปรับใหม่เหมือนหมวกอื่น แต่หมวกของเราขอให้ช่วยกันไปมาก ๆ น้อยซี พวกเราที่อยู่ที่พื้นที่เห็น ๆ ก็พอจะช่วยกันได้...เรื่องเครื่องแต่งตัวช่างฟ้อนก็ขอให้เรามอบให้แก้วัก... ช่วยขอคามผู้ที่มีฐานะที่ดีก็ควรขอ... ไม่ควรจะเก็บทุกหลังคาเรือน) ชาวนาจนผู้หนึ่งกล่าวว่า “ถ้าอย่างอ้อก็พอจะเข้าใจ

ด้วย เขาก็จะพยายามไป ถ้ามาปรับใหม่กัน เขา
บ่ใคร่หันทวย” (ถ้าพูดอย่างนี้ก็พอจะเข้าใจ เราจะ
พยายามไป ถ้ามาปรับกัน เราไม่ค่อยเห็นด้วย)

วลา

บทสนทนาชาวบ้านกับกรรมการวัด

ชาวบ้านคนหนึ่ง—ถามกรรมการวัดว่า “ถ้าหากเขา
บ่มีเงิน จะต้องไปเซาะหาฮับจ้าง
กันถึงวันๆก็จะหือไปอยู่กา” (ถ้า
เราไม่มีเงิน จะต้องไปทำงานรับ
จ้างกันทุก ๆ ก็จะให้ไปอยู่หรือ)

กรรมการ

“ต้องไปจำเป็นต้องไป”

ชาวบ้าน

“เนาไปปอยเหยยเข้า (ข้าว) ก็บ่มี
หม่า (แซ่) ลูกเมียทางบ้านจะอยู่
กันอะฮ้อย บ่ลำบากกา” (มีวันแค่
ไปงานเสย ข้าวก็ไม่มีจะหนึ่ง ลูก
เมียทางบ้านจะอยู่จะกินอะไร ไม่
ลำบากหรือ?)

กรรมการ

“บ่ฮู้มัน จำเป็นต้องไป เพราะเป็น
ตกลงกันไว้อย่างนั้น” (ไม่รู้ละ
จำเป็นต้องไป เพราะเขาตกลงกัน
ไว้แล้วอย่างนั้น)

วลา

อาจารย์วัด

(ผู้นำประกอบพิธีกรรมฝ่ายเรา-
วาสประจำวัด ซึ่งเป็นกรรมการ
วัดคนหนึ่ง) กล่าวว่า “ถ้าคนใด
บ่ร่วมไม้ร่วมมือควยเขาก็หือออก
บ่หืออยู่ร่วมบ้านเขา มันจะเป็น
อย่างใดก็หือมันฮู้ไป จัวควัด

กันหญ้าแผลกหมู่ เสือบขบ ก็ทำ
จะกิน” (ถ้าคนไหนไม่ร่วมไม้
ร่วมมือควย เราก้ให้ออก มันจะ
เป็นอย่างไรก็ให้มันรู้ไป จัวควัด
กินหญ้าแผลกหมู่ เสือบขบก็ทำ
จะกิน)

หญิงแก่ชาวากลาง “...หันแม่...มีไร่มีนา เรื่อง
เงินเรื่องทองบางก็ถือกับมี อยู่ตั้ง
วันต้องใช้จ่ายเงิน เผ่าแก่แล้ว
ค่ากับตี จะมาบังคับกัน...บ่ไปก่อน
จะปรับจะใหม่กันแถม จะไปเหยย
อย่างใดก็” (เห็นแม่ มีไร่มีนา
เรื่องเงินเรื่องทองบางครั้งก็ไม่มี
อยู่ทุกวันต้องใช้จ่ายเงิน เผ่าแก่
แล้วค่าก็ไม่ตี จะมาบังคับกัน ไม่
ไปก็จะปรับจะใหม่กันอีก จะทำ
ยังใจก็)

บทสนทนายะหว่างชาวบ้าน

“คนมี คนรวย เขาเห็นแก่ตัวลาไป เขาบ่มี
น้ำใจช่วยเหลือชาวบ้านที่ทุกข์ยาก ทำที่จะผ่อนผัน
หือคนทุกข์ยากพ่อง (บ้าง) ปอบ่หมี (ก็ไม่มี) เขา
ตั้งบ่มีน้ำใจกาแล้ว แม้แต่การทาน (ทาน) ก็ว่า
ถ้าบ่ประกาศชื่อหรือเขียนชื่อคิกไว้ ไผ (ใคร) เขา
จะยอม” (ถ้ามีคแรวยเขาเห็นแก่ตัวกินไป เขา
ไม่มีน้ำใจช่วยเหลือชาวบ้านที่ทุกข์ยาก น้ำที่จะ
ผ่อนผันให้คนทุกข์คนยากบ้าง ก็ไม่มี เขาไม่มี
น้ำใจเอาเสยเสย แม้แต่การทำบุญ ก็ว่าถ้าไม่
ประกาศชื่อหรือเขียนชื่อคิกไว้ ใครจะยอมทำ)

“คนรวยเขาคึ่ง (มีแค่) เขาเปรียบ ก็คืออกเยื่อหน้าอัยป็นนี้คือ (คิดถึงคอนทำนาอัยป็นครึ่งหนึ่ง) ข้าวในนาจำนวนเป็น 4-5 ร้อย (ถัง) หือเขาร้อยปายเหยื่อ (ให้เราแคว่ร้อกว่าเท่านั้น) เผื่อได้ก็เขา ไปเหมืองฝายก็เขา อะหยังก็เขาเยื่อหือปอดกปอดเตียง (อะไรก็เราทำให้หมคทกอย่าง) นำที่จจะแบ่งกึ่ง เขายังบ่หือ (เขายังไม่หือ) เขาคิดแล้วมือกเยื่อหน้าหือเขาบ่คาย (เราคิดคแล้วเท่กับทำนาให้เขาฟรีๆ) กึ่งหันมาเลยบ่เยื่อหน้าไฟ (กึ่งแค้นนั้นมาเลยไม่เข้านาใครทำ)

จากคำพูดความเห็นของชาวบ้านที่ยกมาทั้งหมดข้างบน คงจะสะท้อนให้เห็นว่า ความขัดแย้งทางชนชั้นในหมู่บ้านนั้นมีอยู่แล้ว และมีอยู่ตลอดเวลา และความขัดแย้งดังกล่าวนี้ย่อมเป็นเงื่อนไขที่จะทำให้การรวมตัวของชาวนาจนและชาวนารับจ้างเกิดขึ้น และดำรงอยู่ได้ แต่ปัญหาใหญ่อยู่ตรงที่ว่า กลุ่ม ๆ ที่จัดตั้งขึ้นจะมีวิธีการในการจัดการเกี่ยวกับปัญหาการเอาตัวเขาเปรียบได้อย่างไร

ข้อเสนอแนะ

ในชั้นนี้ขอเสนอข้อเสนอแนะไว้ดังต่อไปนี้

1. เพื่อส่งเสริมให้เกิดกิจกรรมที่เปิดโอกาสให้ประชาชนที่เป็นคนยากจนที่เสียเปรียบเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการเกี่ยวกับชีวิตความเป็นอยู่ของพวกเขามากขึ้น ต้องสนับสนุนให้เมืองคักรหรือหน่วยงานที่มีใช้หน่วยงานของรัฐเข้าไปมีบทบาทในชนบทมากขึ้น เพื่อเป็นการกระจายบทบาทและความรับผิดชอบออกไปจากกลุ่มคนเดิม ๆ ที่ผูกขาดกิจกรรมของชุมชน

2. กิจกรรมที่จะนำเข้าไปเป็นกิจกรรมแกนกลางของชาวบ้านควรจะต้องมีลักษณะดังนี้

(1) เป็นกิจกรรมที่เกี่ยวกับการดำรงชีวิตของพวกเขาโดยตรง และเห็นผลในระยะสั้น เช่น การผลิตปัจจัยในการดำรงชีวิต

(2) เป็นกิจกรรมที่ต้องไม่ขึ้นอยู่กับปัจจัยภายนอก การพึ่งพิงกับปัจจัยภายนอกยังมีมาก ยิ่งทำให้กลุ่มหมิ่นหมิ่นต่อการล้มใ้ได้ง่าย (เกี่ยวข้องกับระบบทุนนิยมน้อยที่สุด)

(3) เป็นกิจกรรมที่ต่อเนื่องแต่สอดคล้องกับวิถีชีวิตทางการผลิตของชาวบ้าน เช่น จะต้องไม่เป็นกิจกรรมที่ซ้ำซ้อน หรือเข้าไปแย่งเวลาทำมาหากินของชาวบ้าน

(4) ต้องเป็นกิจกรรมที่กระตุ้นให้เกิดความรู้สึกร่วมกัน และเสริมสร้างจิตใจของการเป็นกลุ่มที่มีลักษณะร่วมกัน ในกรณีของการวิจัยนี้เราได้พบกิจกรรมการผลิตรวมหมู่ และกิจกรรมการรับจ้างร่วมกัน ให้ผลทั้งในทางวัตถุและจิตใจดีกว่ากิจกรรมอีกสองอย่างของกลุ่ม คือการเลี้ยงควายกลุ่มและกองทุนกู้ยืม ทั้งนี้เพราะกิจกรรมประเภทนี้ เปิดโอกาสให้คนได้มาชุมนุมกัน ทำงานร่วมกัน กินข้าวร่วมกัน ในระหว่างเวลานี้พวกเขา ก็จะพูดจาแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ปรับทุกข์กันอยู่ตลอดเวลา นอกจากนั้นพวกเขายังได้เรียนรู้ว่าใครก็อดตั้งใจทำงานจริงจังแค่ไหน ใครที่มีลักษณะเห็นแก่ตัว สิ่งเหล่านี้เป็นประโยชน์อย่างมากในการจะพัฒนาการมีส่วนร่วมให้มีคุณภาพดีขึ้น ส่วนกิจกรรมการเลี้ยงควายกลุ่ม และกองทุนกู้ยืมออกจะมีลักษณะต่างคนต่างทำมากกว่า

3. การพบปะพูดคุย หรือการประชุมต้องมี อยู่สม่ำเสมอ เพื่อปลูกจิตสำนึก และรักษาระดับ การตื่นตัวทางจิตสำนึกให้คงอยู่ตลอดไป

4. การทำงานพัฒนาในท้องถิ่น อาจใช้ประ- เติ้นความขัดแย้งเป็นจุดเริ่มต้นได้ แต่จะต้องระมัด ระวัง เพราะเหมือนเล่นกับไฟ พยายามอย่าให้ ความขัดแย้งลุกลามใหญ่โตออกไปนอกขอบเขตที่ เราสามารถควบคุมได้ หลีกเลี่ยงการโจมตีรัฐ หรือ เจ้าหน้าที่ของรัฐอย่างเจาะจง

5. จากกรณีงานวิจัยนี้ผู้วิจัยเห็นว่า การที่ จะปลุกปลองภาระการถูกขูดรีดให้หลุดพ้นในระดับ หนึ่ง ต้องหาช่องทางให้ชาวบ้าน ชาวไร่รับจ้างได้ มีที่ทำกินเป็นของตนเอง

6. ใช้โครงสร้างประชาธิปไตยเท่าที่มีอยู่ใน ท้องถิ่นให้เป็นประโยชน์ในการเข้าไปมีส่วนร่วม ของชาวบ้าน เช่น การเลือกผู้ใหญ่บ้าน การเลือก กรรมการวัด การเข้าเป็นกรรมการสุขาภิบาล การ

เข้าเป็นกรรมการจัดการเกี่ยวกับการสร้างงาน ใน ชนบท การเลือกตั้งสมาชิกสภาจังหวัดเป็นต้น

7. ถ้าเป็นไปได้ให้การสนับสนุนให้พรรคการเมืองในระดับชาติเข้าไปมีบทบาทในท้องถิ่นมากขึ้น จริงอยู่พรรคการเมืองอาจไม่ใช่ทางออกที่ดีนัก แต่ การเปิดโอกาสให้ชาวบ้านมีช่องทางที่จะค้านกับ อำนาจของระบบราชการได้โดยถูกต้อง ตาม กฎหมาย และถูกต้องตามอุดมการณ์ประชาธิปไตย ก็น่าจะเป็นทางออกในระยะนี้ได้

8. ผู้นำกลุ่มมีความสำคัญมาก เราจะเรียก ร้องให้ผู้นำกลุ่มเสียสละอยู่ตลอดเวลาคงทำไม่ได้ เพราะพวกเขาก็มีภาระครอบครัวที่จะต้องดูแล ถ้า สามารถดำเนินการให้ทั้งภาระส่วนตัวและภาระของ กลุ่มได้รับการจัดการอย่างมีประสิทธิภาพควบคู่กัน ไปแล้ว โอกาสที่กลุ่มจะมั่นคงเติบโตต่อไปย่อมจะ มีมากขึ้น ดังนั้นการสนับสนุนผู้นำกลุ่ม โดย เฉพาะทางเศรษฐกิจน่าจะมีอย่างต่อเนื่อง ●

อ่าน วารสารสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์

คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ฉบับ ว่าด้วยชนบทไทย

ด้วยบทความของ

ดร. นิตร์ทิพย์ นาดสุภา

ดร. เจิมศักดิ์ ปิ่นทอง

ประสิทธิ์ รุ่งเรืองรัตนกุล

วิทยากร เชียงกุล

กนกศักดิ์ แก้วเทพ

๑๑๑

ออกวางตลาด มีนาคม 2526 นี้แล้ว